

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Maailma keelte ja kultuuride instituut
Klassikalise filoloogia osakond

Avely Tomson
Ateena akropoli kirjelduse kommenteeritud tõlge Pausaniase teosest „Hellase kirjeldus“
Bakalaureuseprojekt

Juhendajad: Kadri Novikov, PhD; Maria-Kristiina Lotman, PhD

Tartu 2023

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Pausaniase elu ja looming	5
1.1 Pausaniase elu.....	5
1.2 Pausaniase „Hellase kirjelduse“ saamislugu ja kirjastiil.....	6
2. Reisikirjade traditsioon	8
3. Akropoli ajalugu.....	14
4. Pausaniase „Hellase kirjelduste” akropoli kirjelduse tõlge	19
4.1 Tõlkemeetodid ja kommenteerimise põhimõtted.....	19
4.2 Pausaniase „Hellase kirjelduse” Ateena akropoli kirjeldava osa eestikeelne tõlge ja kommentaarid	20
5. Grammatiline ja leksikaalne analüüs.....	36
6. Eneserefleksioon.....	41
Kokkuvõte.....	43
Kasutatud kirjandus.....	45
Summary.....	53
Lisa 1.	55

Sissejuhatus

Käesoleva bakalaureusetöö „Ateena akropoli kirjelduse kommenteeritud tõlge Pausaniase teosest „Hellase kirjeldus““ eesmärgiks on luua eestikeelne kommenteeritud tõlge teose Ateena akropoli kirjeldavast osast ning analüüsida Pausaniasel esinevaid akropolil liikumist ja objektide asumist väljendavaid sõnu ning fraase. Töö teema valimisel sai määravaks autori huvi Ateena akropoli, Pausaniase ning tema teose „Hellase kirjeldus“ vastu. Ühtlasi sai määravaks ka see, et Pausaniase „Hellase kirjeldusest“ on eesti keelde tõlgitud ainult katkendeid, nt Anne Lille (Lill 2004: 149– 164) eestindatud lõik Ateena agoraa kohta, kuid nii suures mahus tõlget pole seni avaldatud.

Bakalaureusetöö jaguneb kuueks peatükiks, milles antakse lugejale struktureeritud ülevaade käsitletavast temast. Töö esimeses peatükis esitatakse taustainformatsiooni Pausaniase kohta – esimeses alapeatükis antakse ülevaade tema elust ning teises alapeatükis tema teose „Hellase kirjeldus“ saamisloost ning kirjastiilist. Teises peatükis uuritakse, kas reisikirjade traditsioon oli levinud juba enne Pausaniast ning uuritakse varasemaid eelkäijaid. Kolmandas peatükis antakse lühike ülevaade Ateena akropoli ajaloost.

Töö põhiosa moodustab neljas peatükk, mis sisaldab valitud tekstiosa tõlget ja kommentaari, sellele eelneb lühike tõlke- ja kommenteerimispõhimõtteid kirjeldav alapeatükk. Selles töös tõlgitakse lõigud 1.22.4–1. 25.2 ja 1.26.4 – 1. 28.3, lõigud 1.25.3–1.26.3 jäeti vahele kuna need pole otseselt akropoliga seotud. Töö viies peatükk on pühendatud tõlgitud tekstikatkendi grammatilisele ja leksikaalsele analüüsile, kus uuritakse, kuidas Pausanias kirjeldab akropolil olevate hoonete, maalide ja kujude asetsemist ning missuguseid fraase ta kasutab akropolil liikumise väljendamiseks. Töö lõpus on lisad, milles on välja toodud kõik tõlgitud katkenditest leitud asumist/liikumist väljendav leksika.

Töö viimases peatükis antakse lühikese eneserefleksioonina ülevaade tõlkeprojekti edenemisest.

Tõlke alustekstiks on Pausaniase 1989. a Teubneri väljaanne „Graeciae descriptio. Vol. 1, Libri“ 1–4, ed. Maria Helena Rocha–Pereira“. Tõlkimisel oli suureks abiks Patrick Paul Hogani „Student commentary on Pausanias book 1“ (2014) ning inglisekeelne tõlge „Pausanias. Pausanias Description of Greece with an English Translation by W.H.S. Jones, Litt.D., and H.A. Ormerod, M.A., in 4 Volumes.“ (1918). Kommenteerimisel kasutatakse kõige enam „Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity.“ entsüklopeediat, millele

viitamisel teksti sees kasutatakse lühendit *BNP*, aga ka teisi teatmeteoseid ja veebiallikaid. Eestikeelsetest allikatest kasutati Antiigileksikoni.

1. Pausaniase elu ja looming

1.1 Pausaniase elu

Pausaniase elu kohta on meil väga vähe teada ning seepärast ei osata kindlalt määrata tema sünniaastat. Päritolult oli Pausanias kreeklane ning arvatakse, et ta sündis vahemikus 110–125 pKr Väike–Aasia lääneosas, Lüüdia provintsis, Magnesia linnas Sipylose mäe jalamil. Oma sünnikohta on ta ise maininud oma teoses „Hellase kirjeldus“ 5. Raamatus (5.13.7). Tema surmaajaks peetakse aastat 180 pKr. Samuti oletatakse, et Pausanias pidi pärinema kõrgemast seisusest (Wasson 2017: s.p.), kuna muidu poleks tal olnud võimalik reisida Kreekasse aga ka Itaaliasse, Egiptusesse, Palestiinasse ja Süüriasse (BNP Vol. 10 2007: 648–651). Kuna Pausanias võis pärineda kõrgemast seisusest, siis sai ta hea hariduse nii retoorika, filosoofia kui kirjanduse vallas, eriti pakkusid talle huvi arhailise ja klassikalise perioodi tekstid. (Pretzler 2007: 25–26)

Ateenas pühendus ta antikvaarsetele tegevustele¹, töötas raamatukogudes, pidas nõu vaimulikest ametnike ja „giididega“. Pausanias võis olla ka arst, kuna ta näitab erilist huvi üles inimese anatoomia ning meditsiinijumala Asklepiose vastu. Noorena olevat ta olnud asjatundja Homeroose alal, kuid teiste õpetlaste pahatahtlikkus pani ta sellega süvitsi tegelemisest loobuma. Et Pausanias kasutab oma raamatutes peale Homeroose ka muud eepilist luulet, siis on need eepikaurijatele heaks allikaks. Vanemas eas oli tema lemmiktegevuseks linnuvaatlus. Kuigi ta oli sündinud Rooma impeeriumis, oli ta ülimalt patriootlik Kreeka maa ja kultuuri suhtes. Ta pühendus Kreeka ajaloo uurimisele ning väärtustas vabadust, mille säilitamise nimel on kreeklased oma pika ajaloo jooksul võidelnud, kuid selle siiski kaotanud. (Levi 1971: 17)

Kahjuks pole Pausaniase elu lõpu kohta mitte midagi teada. See vähene, mida me teame tema ja ta teose „Hellase kirjelduse“ kohta, on meieni jõudnud 6. sajandil pKr elanud Bütsantsi grammatiku Stephanose kaudu. (BNP Vol.10, 2007: 649).

¹ Antiikaegsed antikvaaridkvaarid olid/ on inimesed, kes kogusid ja uurisid muistiseid, hooneid, käsikirju ning kirjutasid neist kirjeldusi ja kokkuvõtteid. Selline tegevus oli populaarne Roomas ning Rooma autoritelt nagu Varro, Plinius Vanem ja Aulus Gellius on mõned tööd säilinud.

1.2 Pausaniase „Hellase kirjelduse“ saamisluugu ja kirjastiil

Pausaniase kõige tuntum teos on kümnest raamatust koosnev „Hellase kirjeldus“ (kr Ἑλλάδος Περιήγησις), mis oli kreekakeelsena suunatud roomlastest hellenofiilidele. (Levi 1971: 16) Arvatavasti kirjutas Pausanias oma Kreeka reisidest 2. sajandi 50.–60. aastatel pKr. Tõenäoliselt oli ta selleks ajaks juba kogenud rännumees ning mitmeid kordi Kreekas ringi reisinud. Juba siis võis tal olla tekkinud ettekujutus sellest, missugustest piirkondadest ning missugustest objektidest ta kirjutama hakkab. Selleks alustas ta uurimustööd ning kasutas oma allikatena erinevaid kirjandusteoseid² (Pretzler 2004: 200), aga ka kohalikku traditsiooni, millest jutustasid talle kohalikud „giidid“, kes tundsid külastatava piirkonna aja- ja kultuurilugu. Informatsiooni jagajaiks olid kas Pausaniasega samast sotsiaalsest seisusest inimesed, kellega koos pidas ta filosoofilisi arutelusid külastatud objektide üle, professionaalsed giidid või ka lihtrahvas. (Pretzler 2004: 205–206)

Kuna Pausanias huvitus erinevate paikade ajaloost ja kohalikest kultustest, uuris ta seda põhjalikumalt ning pani uurimuse tulemused kirja ka oma teosesse. Teda huvitasid erinevate piirkondade müütiline minevik, sh genealoogiad, müütilised kuningad, kangelased ja kultused ning see, missuguseid toiminguid nendes kultustes läbi viidi. Samuti soovis ta teada, miks kindlates piirkondades just selliseid jumalate epiteete kasutati. Enamasti pühendus ta oma kirjeldustes pühakodade, kujude ja mälestusmärkide kirjeldamisele, mis talle huvi pakkusid. Tema jaoks olid need asjad vaatamist väärt nende autori, arhitektuuri, erilise valmistamisviisi tõttu või nende seose pärast mingi huvitava looga. Tihtipeale ei pidanud need olema säilinud ka oma täies hiilguses, st täiesti terved või kulumata. Kirjutamisel tegi ta järeldusi mälestiste ajaloo kohta, kombineerides omavahel kohalikeltsaadud informatsiooni, seda, mida ta ise kirjeldatavates paikades nägi ja pealiskirjadelt luges, ning kirjanduslikke allikaid. Teda huvitasid pealiskirjadel mainitud kangelaste, poliitikute, kunstnike, sportlaste, vahel ka linnade nimed ning seepärast on ta oma kirjeldustes kasutanud pühendusi ja kunstnike signatuure palju rohkem kui ajaloolisi dokumente, nagu lepinguid ja määruseid. Monumentidest kirjutades huvitus ta sellest, kes need valmistas ja pühendas, keda või mida kujutati, mis põhjusel monument püstitati ning miks monumendil just sellised kaunistavad detailid on. Sellise informatsiooni sai ta enamjaolt taas nende monumentide pealiskirjadelt, aga kui neil polnud

² Antud allikas otse ei maini missuguseid teoseid ta kasutas, kuid uurides Pausaniase kõiki kümme raamatut, mainib Pausanias Homerost, Herodotost, Hesiodost, Spartalast Kinaithonit, Tyrtaiost ja Rhianost.

piisavat infot, siis uuris ta selle välja kohaliku giidi käest, ehkki vahel võis juhtuda, et ka nemad ei teadnud vastata. (Pretzler 2004: 206–209) Kui ta ei saanud oma küsimusele vastust, tunnistas ta, et ei tea vastust ega hakanud seda teksti aukude täitmiseks oletama.

Kui kogu vajalik info oli koos, alustas ta materjali sorteerimise ja korrastamisega ning arvatavasti lisainformatsiooni otsimisega kommentaaride lisamiseks. Kui ta raamatuid kokku hakkas panema, pidi ta otsustama, missugused objektid ta kirjeldamiseks välja valib, kuidas neid kujutab ning milliseid lugusid ta nende juures kasutab. Seejärel püüdis ta kogu saadud info ehk Kreeka üldise ajaloo, mingi piirkonna kohaliku ajaloo ning üksikud jutustused kronoloogilisse järjekorda panna, võttes aluseks mingi piirkonna ajaloolised või müütilised sugupuud. Suuremas osas see õnnestus, kuid vahel oli tema informatsioon vastuoluline ning sugupuud lünklikud, mis raskendasid faktide ja sündmuste järjestamist. Seejärel seob ta oma teoses parasjagu kirjeldatava piirkonna saadud kronoloogia mingisuguse selles piirkonnas asuva objektiga. Tavaliselt alustab Pausanias mingi piirkonna objekti kirjeldamist sellega, et võtab aluseks mingi piirkonna objektiga seotud müüdid, jutud või ajaloolised sündmused jms kogutud info, paneb need sündmuste toimumise järjekorras ajalisse järjekorda, ning viimaks seob need üldiste Kreeka ajaloosündmustega, pannes need omavahel vastavasse kronoloogilisse järjekorda. Selliselt ülesehitatud kronoloogiaid objekti kirjeldamiseks võib leida raamatu alguses või kui Pausanias liigub uude piirkonda või linna. Niisuguse teksti ülesehitusega võis Pausanias soovida aidata lugejal mõista piirkonna ajaloo ja konkreetses piirkonnas asuva objekti seoseid alates jumalate ajastust kuni tema enda kaasajani välja. (Pretzler 2004: 211–213)

Pausaniase kirjastiil on lihtne, tagasihoidlik ja ilma kaunistusteta, samas kasutab ta mõtte edasi andmiseks kohati pikki fraase ja väljendeid, kuigi seda saaks teha ka ühe–kahe sõnaga. Tihti meeldib Pausaniasele sõnu ümber tõsta ehk kokkukäivaid lauseliikmeid omavahel lahutada, mis võib tõlkija jaoks tekitada segadust. Samuti kasutab ta tihti minevikuaegu siis, kui sihtkeeles (nt ka eesti keeles) tuleb kasutada olevikku. Vahel võib mineviku kasutuse põhjuseks olla see, et ta mõtleb tagasi oma rännakule mingis piirkonnas, kui ta mõnda teemat pikemalt käsitleb, kuid mõnikord ka see, et ta üritab panna end oma lugeja asemele. Vahel kasutab ta minevikku vaid lühikeses segmendis, kuid igas kontekstis peab tõlkija ise otsustama, missugune aeg on kõige parem, ja vastavalt soovile või vajadusele lause ümber sõnastama. (Jones 1918: 10–12)

2. Reisikirjade traditsioon

Selles peatükis proovitakse leida vastus küsimusele, kas Pausaniase „Hellase kirjeldusega“ sarnaseid reisikirju oli kirjutatud juba varem ja millised võisid olla tema eeskujud

Esmalt peaks reisikirja mõistet rangelt eristama reisikirjanduse mõistest. Reisikirjandus on üldine kirjanduse kategooria, mille alla on koondunud kõik ilukirjanduslikud, aga ka mitteilukirjanduslikud tekstid, mille sisuks on reis/reisimine. Reisikiri on aga sinna alla kuuluv pigem mitteilukirjanduslik žanr, mis hõlmab kirjeldusi mingi maa looduse, kultuuri, rahva, eluolude jne kohta ning autori esimeses isikus mälestusi tõestisündinud sündmustest, mis reisil toimusid. Tihti avaldab autor neis ka oma mõtteid, arvamust, emotsioone ning kogemusi. (Neithal 1999: 127) Enamasti on nende puhul tegemist proosatekstidega. Antiikajal otseselt sellist žanrit nagu „reisikiri“ ei eristatud, vaid tegu oli pigem geograafia-alaste tekstidega, millesse oli põimitud etnograafiat ja ajalugu (Holdenried 2019: 675). Reisikirja mõiste alla saab neid tekste liigitada osaliselt, kuna neis ei väljendu autori emotsioonid, küll aga kajastub osades tekstides autori arvamus.

Antiikaja inimene reisis puhtalt igapäevasest vajadusest, aga ka sõdade ja uudishimu tõttu. Kõige enim reisis meritsi, mööda rannikuääri ning aja jooksul tekkisid nende reise aluses alguses suulised juhised ja hiljem märkmed, mida meresõitjad omavahel jagasid. Selline reisikirjeldus sai hiljem koondnimetuseks periplus (kr. περίπλους „ümberrõõm“). Periplusid sisaldasid endas praktilist informatsiooni erinevatel marssruutidel asuvate, põhiliselt mererannikute või vahel ka jõeäärsete paikade kohta, mis olid järjestatud vastavalt ranniku ääres paiknevate sadamate järjekorrale. Lisaks antakse sadamate nimed, sadamate vahelised kaugused (mida arvestatakse purjetamispäevades), lisatakse reisisuuniseid ja põhilist kohalikku infot. Vahel sisaldasid need tekstid ka teavet kohaliku topograafia, ajaloo ja etnograafia kohta. Mõnikord kandus tekstide fookus sisemaal olevatele jõgedele, kui anti infot jõgede laevatatavusest. Algselt meresõitjatele mõeldud suulisi andmeid hakati hiljem koloniseerijate ja kaupmeeste jaoks üles kirjutama. Oma kirjaliku kuju sai see žanr järk-järgult ning edaspidi lisandusid algsetele praktilistele märkmetele ka inimeste püstitatud objektide, loomastiku–taimestiku ning etnograafia alased kirjeldused. (Dueck 2012: 6–7) Tekstid, mis sellest žanrist säilinud on, keskenduvad Vahemerele, Atlandi ookeani rannikutele, Mustale merele, Punasele merele, Pärsia lahele ja Inda ookeanile (viimaseid kolme nimetatakse vahel koondnimetusega Punane meri). (Dueck 2012: 52)

Kui teadmised Vahemerest olid inimestel piisavalt kasvanud, hakati pilku heitma ka kaugematele aladele. Reaside eesmärgiks oli uurida uusi piirkondi, koguda nende kohta kasulikku informatsiooni ja kirjutada nendest peripluusi stiilis ülevaated. Kuid need ülevaated sisaldasid ka muud täiendavat infot ning vahel ka autori enda isiklikke ja emotsionaalseid vaatenurki, nagu ka eksootilisi ja liialdatud teavet. Kuigi eksootilist ja liialdatud teavet ei saanud tihti usaldada, andis see siiski hea ülevaate piirkonna üldise olukorra kohta. Inimesed reisisid mööda rannikuääri, et leida lähemaid teid teistesse riikidesse, asutada uusi kolooniaid või teha vallutusretki. Tihti toetasid valitsejad uurimisretki just neil põhjustel, et oma mainet parandada. Kõige varasemaid avastusretki ei võtnud ette ei kreeklased ega ka roomlased, vaid egiptlased, foiniiklased, kartaagolased ja pärslased. Kuna need rahvad olid poliitiliselt võimsad, kontrollisid nad mereteid ja panid aluse geograafiliste teadmiste laienemisele. Nende avastusretked said meile teatavaks Kreeka–Rooma autorite kirjaliku traditsiooni läbi. Näiteks on läbi Herodotose „Historia“ (4.42) jõudnud meieni teave, et umbes 600 eKr saatis Egiptuse vaarao Neko II foiniiklased kolm aastat kestnud õnnestunud ekspeditsioonile. Selle ülesandeks oli seilata Punasest merest lõunasse, liikuda päripäeva mööda Aafrika rannikut, sõita läbi Gibraltar väina tagasi Vahemere rannikule ning naaseda sealt rannikut mööda Egiptusesse. Seega tõestas vaarao, et Aafrika mandrit ümbritseb vesi (Dueck 2012: 53)

Et ka Kartaago oli aja jooksul arenenud domineerivaks merejõuks, olid silmapaistvad kartaagolased majanduslikel ja poliitilistel põhjustel huvitatud ekspeditsioonide korraldamisest Vahemerest väljapoole. U 500 eKr alustasid kaks kartaagolast Hanno ja Himliko oma ekspeditsioone. Hanno liikus mööda Aafrika rannikut lõunasse. Tema reisis osaliselt kreeka keelde tõlgitud ülestähendus, mis ütleb, et ta asus 60 teele laevaga selleks, et uurida Lääne-Aafrikat ning asutada uusi Puunia kolooniaid. Hanno rajaski mitu kartaagolaste kolooniat, mis asusid tänapäeva Maroko rannikul Tangierist Juby neemeni (Kanaari saartest idas). Oma reisil nägi ta nii Aafrika rannikul kui Kanaari saartel vulkaanilist tegevust ning kohtas kummalise välimusega inimesi. Himliko liikus aga mööda Euroopa rannikut põhja poole. Tema merereis kestis neli kuud, mille jooksul ta jõudis Hispaaniasse Gadizi ning liikus mööda Ibeeria rannikut Kassiteriidideni, nn „Tina saarteni“ (tänapäeval samastatakse Scilly saartega) või Cornwalli, Edela-Britanniassa. Tema rännak on meieni jõudnud läbi teiste allikate, kuna originaalsed ülestähendused ja hilisemad tõlked on kadunud. (Pretzler 2007: 48–49)

Kõige varasem teadaolev Kreeka–Rooma maailma peripluus pärineb 6. saj eKr ja kuulub tundmatule kreeklasele, kes pärines Massaliast (tänapäeva Marseille). Tema peripluusist on osa

säilinud 4. saj pKr autori Avienuse töös „Ora Maritima“, mis kirjeldas vähemalt Massalia rannikut Tartessoseni ning reisil võis olla kaubanduslik otstarve. (Dueck 2012: 52) Herodotos mainib oma „Historias“ ka kedagi Karyanda Skylaxit, kes reisis 519.– 512. a vahel eKr mööda Induse jõge, mööda India ookeani ja mööda Pärsia lahe kaldaid, märkides samuti, et see reis oli eeltöoks Dareios I India vallutamisele. Paraku pole selle reisi kohta üksikasjalikumalt midagi teada. (Lending 2020 : s.p.) 4. saj eKr olevat kirjutatud Skylaxi nime all (säilinud Ps.– Skylax'i nime all) veel üks periplus ning see sisaldas infot Vahemere ja Musta mere kohta. (Dueck 2012: 54)

4. saj eKr on teada Kreeta Nearchos, kes tegi Aleksander Suure käsul merereisi Indiast Susani, et koostada võimalikult täpne ülestähendus rannikutest, sadamatest, lahtedest ja linnadest. (Dueck 2012: 55) Oma tekstis mainib ta veel mõõnu, vaalasid ja keerulisi elamistingimusi Gedrosia rannikul. (Lending 2020) Samast sajandist on pärit veel ka kuulus Massalia Pytheas, kelle teos „Peri tou Okeanou“ (u 310–306 eKr) käsitleb tema reisi Britanniasse, Põhjamerele, Kirde-Euroopa rannikule ja salapärasele põhjamaistele saartele. Teost peetakse varaseimaks dokumenteeritud kirjelduseks Briti saarte ja nende elanike kohta, ent seda ei peeta tüüpiliseks periplusiks, kuna see sisaldab sellele žanrile tavapäratult ka astronoomia-, geograafia-, bioloogia-, okeanograafia- ning etnoloogiaalaseid tähelepanekuid. (Garlinghouse 2017) Pytheas pakkus praktilisi juhiseid kaupmeestele, kes seilasid ookeani põhjaosas, sealhulgas piirkondades, mida enne tema aega ei oldud uuritud. Tema merereis, mis kestis arvatavasti vähemalt kaks aastat, sai alguse Massaliast, möödus Heraklese sammastest ning Cadizist ja kulges sealt edasi põhja poole Ortegali neemele (tänapäevane Ortigueira, Hispaanias), Loire'i suudmesse, Uxisame saarele (Ouessant, Prantsusmaal) ja Beleriumile (Cornwalli neem). (Dueck 2012: 56) Pytheas oli tõenäoliselt esimene kreeklane, kes sõitis ümber Suurbritannia ja kirjeldas selle kliimat ja elanikke. Teoses on materjali, mis tõestab, et Pytheas jõudis ka Islandile ja Põhja-Jäämerre. (Garlinghouse 2017)

Ka hellenistlikul perioodil tegelesid kohalikud valitsejad ja nende saadikud mere uurimisega. Pliniuse andmetel viis Seleukos I admiral Patroklos 284. a eKr läbi uurimisreisi Kaspia meres. Samuti huvitusid inimesed Aafrika ja India vahelistest meredest, mis olid olulised tõenäoliselt vürtside ja viirukiga kauplemiseks. Ptolemaiused toetasid Knidose Agatharchidese (200–140 eKr) Punase mere peripluusi koostamist, milles ta kirjeldas Ptolemaioste tegevust Punases meres, geograafilisi tingimusi Niiluse ülemjooksul ning rahvaid Punase mere Aafrika-poolsel rannikul ja Araabia rannikul. (Dueck 2012: 57)

1. saj eKr on teada veel Pergamoni Menippos, kes koostas kolmeraamatulise peripluusi Vahemere kohta, võib-olla kirjutas ka neljanda raamatu, mis puudutab Musta mere ümbrust. Neid teoseid teame tänu Markianosele Herakleias (4. saj pKr), kes kirjutas nendest kokkuvõtteid. Teoses nimetatakse rannikute, sadamate ning rannikuäärsete kohtade vahemaid. (Dueck 2012: 58)

2. saj pKr on pärit veel Arrianos (120–170 pKr), kes pani kirja Musta mere ümbruses olevad kaubateed. See periplus on kirja vormis ning mõeldud Hadrianusele. Teksti eesmärk oli pakkuda praktilist infot Musta mere ümbruses olevate piirkondade kohta. Arrianose positsioon Kappadookia kubernerina ja varasemate allikate kasutamine võimaldas tal Trapezusist Sevastopolini ulatuva rannikureisi käigus esitada üksikasju vahemaade ja ohutute sadamate kohta. Kuid mere lõuna- ja idakülge käsitleva täpsema lõigu ja selle põhjaranniku osas on üksikasjalikkuse ja teabe osas erinevusi. (Pretzler 2007: 49)

Samuti on kaks autorit, kes veidi oma teose sisu poolest sarnanevad Pausaniase „Hellase kirjeldusele“. Esimene neist on 6. saj. eKr Hekataios Mileetosest, kelle kuulsaim töö on maailma kaart, kuid selle kaardi põhjal on kirjutatud tema „Periegesis“ või „Periodos ges“. Teos jaguneb „Euroopa“ ja „Aasia“ osadeks. Raamatud on kirjutatud peripluuse stiilis. Hekataios kirjeldas Vahemere rannikut, alustades maailma kirjeldamist Euroopa osas läänest ida poole ning Aasia osas idast lääne poole; sh kirjeldas ta ka Aafrika rannikualasid (Egiptust ja Liibüat (BNP Vol. 6 2005: 35–37). Vahel seilas ta ka sisemaal mööda jõe ülesvoolu. Säilinud fragmentidest on teada, et tema tekst oli lihtne ja kaunistusteta ning sisaldab infot looduse (jõed, mäed, maastik, taimestik, loomastik), linnade ja nende asutamislugude, vahemaade, piiride, rahvaste, hõimude kohta, aga ka kohalike kommete ja mütoloogia kirjeldusi. Kahjuks on neis väga vähe reaalse ajaloo seotud materjali. Teosest on tänaseks säilinud 330 lühikest fragmenti, kuid kõige pikem neist on kirjeldus Egiptuse loomadest, mis on leitav Herodotose „Historia“ teises raamatus. Näiteks kirjeldatakse „Historias“ jõehobu (2.71), kuid tõenäoliselt ei Herodotus ega ka Hekataios ei pruukinud looma ise näha. Tõenäoliselt pani Hekataios jõehobu kirjelduse kirja teistelt kuuldu põhjal, mida omakorda kasutas Herodotus oma „Historiasse“. (Lending 2019 : s.p.)

Teine Pausaniasega sarnanev autor on 1. saj eKr elanud Kalliphoni poeg Dionysios, kes kirjutas enda „Hellase kirjelduse“ jambilises trimeetris, kuid peripluusi vormis. Tööst on säilinud kaks fragmenti: proloog, 1–109b käsitleb Hellast, Ambrakiat, Amphilochiat, Akarnaniat, Aitoliat,

Ozolia Lokrist, Phokist, Boiootiat, Megarat ja Korinthost. 110–150 käsitleb ta Kreetat, aga ka Küklaade ja Sporaade (BNP Vol. 10 2009: 468).

Kuid antiikaja inimene ei reisinud ainult mööda merd, vaid ka maismaal. Näiteks 1. saj eKr koostas Charaxi Isidoros kaupmeeste jaoks süstemaatilise ülevaate Zeugmast Indiasse kulgevatest karavaniteedest. Oma raamatus „Stathmoi Parthikoi“ andis Isidoros peatuspaikade nimed, nende järjekorra marsruudil ja nendevahelised vahemaad. Ta lisas ka mõned eksootilised kirjeldavad üksikasjad, näiteks kirjeldas pärlipüüki Pärsia lahel. (Dueck 2012: 60)

Ka roomlastel oli üsnagi arenenud teedevõrk ning see vajas süstemaatilist ülestähendamist, et reisijatel oleks kergem oma teekonda läbida. Selleks koostasid nad itineraare, millel olid ka alaliigid. Näiteks *itinerarium adnotatum*'is olid üles märgitud kohanimede nimekiri ning paikadevahelised kaugused. Need ei sisaldanud alternatiivseid marsruute, vaid keskendusid kõige mugavamale, paremale ja lühemale marsruudile, jõudmaks võimalikult kiiresti ühest punktist teise. Veel oli *itinerarium pictum*, milles kujutati marsruute, geograafilisi paiku ja nende omavahelisi kaugusi graafiliselt. See sarnanes kaardiga, kuid polnud ilmselt vastavas mõõtkavas. Kõige paremad *itinerarium adnotatum*'i näited pärinevad 3. ja 4. saj pKr – näiteks keiser Antoninuse *itinerarium* 3. saj pKr, mis sisaldab endas kogu impeeriumi piirkondade kaupa järjestatud provintsisisesid marsruute. Marsruut saab alguse Heraklese sammastest ja jätkub ümber Vahemere Põhja-Aafrikast Euroopasse. Kõigi piirkondade kohta ei leidunud selles üksikasjalikku teavet, kuid sageli esines nendes lisakirjeid teedekogumitest ja nende ääres asuvatest peatuspaikadest, kuna need ühendasid suuremaid keskuseid nagu tänapäeva Rooma, Milaano ja London. Kogus sisaldasid ka meremarsruudid koos rannikuäärsete punktide nimekirjadega. Teine sarnane on anonüümne Bordeaux' *itinerarium*, mida on dateeritud aastasse 333 pKr ja mis sisaldab palverännaku marsruuti Bordeaux'st Jeruusalemma ning marsruuti Herakleiast Milanosse (läbi Valona ja Rooma). Selles on vahemaad arvestatud Gallia leuga'des (*leuga gallica*)³ ning esitatud infot hobuste vahetuspunktide, võõrastemajade, linnade ning vahel ka geograafiliste tunnuste kohta. Säilinud on ka üks näide *itinerarium*'ist, mis on koostatud kindla reisi jaoks. Hermopolise Theophanes pani kirja oma reisi, mille ta sooritas 320. a pKr Antiokiasse ja tagasi. Tekst on kreekakeelne ning sisaldab infot 4. saj pKr Rooma teedevõrgu ja vahemaade kohta. (Dueck 2012: 61)

³ On Vana–Rooma vahemaad väljendav pikkusühik, mille inimene või hobune läbib käies ühe tunniga. *Leuga gallica* pikkus oli 1,5 rooma miili (7500 rooma jalga) ehk umbes 2,2 km. Eesti keeles tuntakse seda pikkusühikut lööna.

On mõned viited sellele, et roomlased tegid avastusretki ka maismaal, kuid need olid seotud vallutamise või diplomaatiaga. Näiteks aastatel 26–24 eKr tegi Rooma perfekt Egiptuses Aelius Gallus avastusretke Araabiasse ja Etioopiasse, kuid kahjuks reis ebaõnnestus, kuna kohalikud giidid petsid teda ning Gallust ja ta kaaskondlasi kimbutasid kuum kliima ning rasked maastikuolud. Samuti mindi avastama Sahara kõrbe, nt aastal 19 eKr alistas Lucius Cornelius Balbus Sahara garamantide hõimu. Viimaks jõudsid roomlased välja ka Hiinasse ning selle retke käigus loodi kontakte siidi saamiseks kohaliku seeride hõimuga. (Dueck 2012: 61–62)

Kokkuvõtteks võib öelda, et tõepoolest olid juba enne Pausaniase „Hellase kirjeldust“ olemas reisikirja meenutavad erinevaid piirkondi kirjeldavad tekstid, kuid need keskendusid pigem geograafilistest ja etnoloogilistest iseärasustest ülevaate andmisele, sisaldades vaid aeg-ajalt autori enda arvamust, kui kirjeldasid autori enda tegelikku reisikogemust. Kuigi Pausaniast tihti peetakse põhjalikuma reisikirja žanri rajajaks toetub ta oma uurimismeetoditelt (eelistab nii palju kui võimalik kõike oma silmaga näha) Herodotosele ning Herodotos toetub omakorda Mileetose Hekataiosel, kelle tööd on Herodotos oma „Historias“ kasutanud ning seda täiendanud, arvab töö autor, et Mileetose Hekataiost võiks siiski pidada esimeseks teadaolevaks reisikirjanikuks.

3. Akropoli ajalugu

Arheoloogilised andmed, mis tuginevad keraamilistele leidudele, näitavad, et Ateena akropol oli asustatud juba hilisneoliitilisel perioodil (4000–3200 eKr) ja pronksiajal (3200–1600 eKr).

Hiline pronksiaeg

Hilisel pronksiajal, mida tuntakse ka kui mükeene perioodi, oli kungas mükeeneaege kohaliku valitseja residents, kultuskoht ja halduskeskus (ka varahoidla), mis asus hilisema Erechtheioni ja Archaio Naose koha peal. Seepärast hakati 1250. aastal eKr läänepoolsele nõlvale, vastavalt künka kujule, ehitama müüri, mida kutsutakse kükloopiliseks müüriks. Müür valmistati lubjakiviplokkidest, mille vahel olid pikad ja kitsad „punnid“. Sellest müürist on tänapäevaks säilinud väike osa propüleest lõunas. Samast ajast on ka pärit hilisema Athena Nike templi asukohas olev 10 x 5 meetrine bastion, mille ülesanne oli kaitsta kirdest läänepoolset juurdepääsu. Bastion ehitati u meetri paksusest paekivist ning killustikust, mida hoidis koos muldtäide. Samast perioodist pärineb ka kitsas ja kääneline tee, mis viis müüri kindlustatud värava juurde, ja kaljusse raiutud trepp, mis viis künka elanikke veega varustanud allikani. (Vlassopoulou 2023: 8–11; Goette 2001: 7–9) Allika lähedal künka põhjapoolisel küljel, hilisema Erechtheioni all oli kitsas väljapääs. Künka lõunanõlval oli ka teine väljapääs – seda näitavad kivisse tahutud trepiastmed, mis algavad Dionysose teatri kohal ning viivad üles akropoli kagunurka. (Goette 2001: 9)

Pime ajajärk ja arhailine periood

11. sajandil eKr toimunud doorlaste sissetung Peloponnesosele ei mõjutanud Atika rahvastikku. Tumedal ajajärgul kuni 8. sajandini eKr olid Ateena ja Atika piirkond kõrgpunktis, mida tõendavad Ateena linna ja selle ümbruses läbi viidud kalmistute väljakaevamistel leitud rikkalikud leiud. (Vlassopoulou 2023: 11)

Alates 8. sajandist eKr hakkasid poliitilised institutsioonid järk-järgult liikuma alla linna, ning kungas hakkas järjest enam täitma religioosseid funktsioone. (Vlassopoulou 2023: 12) Sel sajandil ehitati Ateena müütilisele kuningale Erechtheusele lubjakivist tempel, kus austati ka Athenat (Gravalos 1965:7) ning sai alguse Athena Poliase kultus, kelle auks püstitati akropoli kirdeossa tempel. (Veineri s.a. s.a.)

Umbes 6. sajandiks eKr olid poliitilised struktuurid kolinud Ateena agoraale ning kungas oli täielikult pühendatud jumalanna Athenale, kuid akropoli poliitiline tähendus jäi püsima.

(Vlassopoulou 2023: 12) 6. sajandi keskpaigaks eKr, Peisistratose ajal, püstitati künkale nn Archaios Naos ehk varaseim Athena Poliase tempel ja Hekatompedon, millest viimane oli Parthenoni eelkäija. (Veineri s.a.) Hekatompedon oli lubjakivist ning kaunistatud värviliste bareljeefidega, templi ümber ehtasid peisistratiidid sammastiku. (Gravalos 1965: 7) Samal perioodil ehitati ka Artemis Brauronia tempel ning esimesed Propüleed. (Veineri s.a.) Arheoloogilised kihtide kaevamised ning klassikalise perioodi hoonete vundamendid näitavad, et akropolil oli veel ka muid hooneid, nt avastati mitmeid väikseid arhailisi varakambreid, mõni neist oli kaunistatud ornamentidega ning sisaldas jõukate annetajate ande. Ehitustöid tehti ka künka müüri ja akropoli sissepääsu juures – künka edelanurka püstitati Athena Nikele pühendatud altar ja pühamu. (Goette, 2001: 9)

Klassikaline periood

Pärast türannide kukutamist kiirenes Kleisthenese reformidega ka Ateena linna areng ning akropolile sooviti püstitada palju võimsamaid hooneid kui peisistratiidide ajal.

490. a eKr toimunud Marathoni lahingu võidu järel hakkasid ateenlased ehitama suurt templit, Preparthenoni, kuid kui pärslased 480. a eKr Atikasse tungisid, põletasid nad akropoli maatasa ja hävitasid pooleli oleva Preparthenoni ning teised varasemad templid. (Gravalos 1965:7) Pärast võidukat Salamise ja Plataia lahingut alustasid Themistokles ja Kimon müüri täielikult valmishitamist, põhjakülge kaitsev müür sai endale nime Themistoklese ja lõunakülge kaitsev müür Kimoni järgi. Müüri ehituseks kasutati pärslaste poolt hävitatud templite jäänuseid. (Gravalos 1965: 9)

5. sajandi keskpaigas eKr alustati Periklese algatusel kuulsate akropoli hoonete ehitamist, ehitus kestis u 50 aastat. Periklese ajal püstitati Parthenon, Propüleed, Erechtheion ja Athena Nike tempel. Akropoli põhjaküljel olid vanad pühamud Athenale ning teistele Olümpose jumalatele ning lõunakülge oli pühendatud üksnes Athena kultusele. (Veineri s.a.) Parthenoni ehitus, sellisena nagu me seda täna tunneme, sai alguse Periklese eestvedamisel pärast aastat 456 eKr. Ta palkas arhitektiks Iktinose, ehitajaks Kallikratese ning skulptoriks Pheidiasse, kes valmistas kullast ja elevantliluust Athena kuju. Parthenon ehitati lubjakivist vundamendile, kuid üleni marmorist ning dooria stiilis. Ehitustööd kestsid 447–438 (või vahemikus 448–432 eKr (Goette 2001: 12)), millele järgnes kohe arhitekt Mnesiklese kavandatud uute propüleede ehitus. See algas 437/8. a eKr, kuid 432. aastal puhkes Peloponnesose sõda ning mõned detailid jäid lõpetamata; samal ajal ehitati propüleede ette Athena Nike joonia stiilis tempel, kuid see valmis alles 410. a eKr, kui sellele lisati skulptuuridega kaunistatud rinnatis. Erechtheionit

hakati ehitama 421. a eKr (või vahemikus 438–406 eKr (Goette 2001: 12)), kuid tempel ehitati Athena Poliase ning teiste väiksemate kultushoonetega kokku (Goette 2001: 12). Siis aga tööd peatusid, kuna ateenlased said aastatel 413–409 eKr Sitsiilia ekspeditsioonil spartalaste, sūrakuusalaste ja korintlaste poolt lüüa, ning ehitus jõudis lõpule aastal 407 eKr. Akropolil oli ka palju skulptuure, mille ohverdasid olümpiamängude võitjad. (Gravalos 1965:11) Juurde ehitati veel müüri ümbritsetud Atika kangelase Pandioni pühamu ja renoveeriti vana Zeusi tempel akropoli kirdeosas. Artemise templi ja Parthenoni vahele ehitati halkoteek, milles olid pronksist pühendkingid. Raha nii suuremahulise ehitusprojekti toetuseks tuli Ateena mereliidu varadestja Lõuna-Atika hõbedakaevandustest. Hoonete planeerimisel küsiti linnaelanike arvamust ning kohalikud inimesed olid ka ehituse ülevaatajad, et raha kasutataks õigel otstarbel. Kuna kogu raha kulus Peloponnesose sõjale, siis aastast 404 või 400 kuni 1. sajandini eKr ei võetud enam akropolil nii suuremahulisi ja olulisi ehitusprojekte ette, kuid püstitati tublide poliitukute ja väejuhtide auks kujusid. (Gravalos 1965: 11; Veineri s.a.; Goette 2001: 12–13) 4. saj teisel poolel eKr alustas Ateena poliitik Lykurgos Dionysose teatri taastamist akropoli lõunanõlval, Periklese odeioni lähedal. Ka Asklepiose tempel, mis rajati 419. a eKr, ehitati ümber marmorhooneks. Pühamu asus Dionysose templist läänes ning oli ehitatud ümber allika, mis oli kasutusel juba mükeene perioodil (Goette 2001: 13)

Hellenistlik periood

Sel perioodil vallutas Aleksander Suur Ateena, kuid ta austas väga linna rikast ajalugu ning ühtlasi akropoli. Makedoonlaste valitsusajal sai akropol palju pühendkinke, mille seas olid Praxitelese poegade, Kephisodotos Noorema, Timarchose ja Praxiteles II-se tööd. 2. sajandil eKr loodi ka kompositsioone erinevatest lahingustseenidest, nt gigantide lahingust, amatsoonide sõjast ja lahingust gallide vastu, mis pandi üles akropoli kaguservale Parthenoni vastu, et mälestada Väike-Aasia Pergamoni Attaliidide suguvõsa kuningate võitu sissetungivate gallialaste vastu. Pergamoni kuningad annetasid akropolile Eumenes II stoa, mis asub lõunanõlval. (Vlassopoulou 2023: 21–22) Ka Aleksander Suur kinkis akropolile pühenduskinke, nt riputas ta Parthenonile 300 pärsia kilpi ja püstitas akropoli lääneossa Pergamoni kuninga Eumenes II auks pjedestaalil oleva pronksist nelja hobusega kaariku. Sel perioodil üldiselt austati akropoli selle pika ajaloo ja pühaduse pärast, kuid Ateena türann Lacharis eemaldas Parthenonilt Alexander Suure kingitud kilbid ning muid väärtuslikke esemeid. (Gravalos 1965: 11)

Rooma periood

86. aastal eKr rüüstasid Rooma väed Sulla juhtimisel akropoli ja põletasid selle maha. (Vlassopoulou 2023: 22) Keisririigi ajal hakati akropolile taas ehitama. Kuna keiser Augustus oli suur kreeka kultuuri ja kunsti huviline, lasi ta propüleed ja templid ära parandada ning aastal 27 eKr (Gravalos 1965: 11) ehitati Parthenonist itta väike ringikujuline tempel keisri ja Rooma auks, mis kaunistuste tõttu nägi välja nagu Erechtheion. (Goette 2001:14) Samuti asendati 20. a eKr Eumenes II auks püstitatud nelja hobusega kaarik Agrippa omaga. (Gravalos 1965:11) Keiser Hadrianuse ajal püstitati keisri kuju⁴ Parthenoni *cella*'sse, Athena Parthenose kõrvale. (Vlassopoulou 2023: 22) Aastal 40 pKr ehitati Propüleede ette marmorist trepiastmed ning vahemikus 120–130 pKr ehitati väiksed Propüleed koos kaitserajatistega. Kuigi alguses roomlased austasid akropoli, siis alates 170. aastast pKr hakati seda rüüstama. (Gravalos 1965: 13) 3. sajandil pKr pärast heruulide sõjakäike ehitati akropolile lääneküljele uus müür koos kahe väravaga ning parandati monumente. (Veineri s.a.) Umbes 160–170. a pKr ehitati akropoli lõuna nõlva alumisse ossa Eumenese stoa kõrvale Herodes Atticuse odeion. (Goette 2001: 14)

Bütsantsist tänapäevani

Läbi hilisema ajaloo on Ateena akropoli funktsioonid olnud erinevad. Varakristlikul ja Bütsantsi perioodil, aga ka frankide ja osmanite valitsusajal muutus akropol järjest enam kindluseks. Selle klassikalised mälestised muudeti kristlikeks kirikuteks ja piiskoppide elukohtadeks, paleedeks, lääne valitsejate ja kaupmeeste kontoriteks, islami mošeedeks ning sõja ajal kasutati kindlustuste ja püssirohuladudena.

6. sajandil pKr muudeti kristluse levimisel templid ümber kirikuteks, kuid paraku tõi see endaga kaasa ka suuri kahjusid, kuna nt keiser Theodosius soovis paganliku kultuse täielikult hävitada. Selle käigus hävitati palju skulptuure, sh Athena kullast ja elevantiluust kuju. (Gravalos 1965: 13) Parthenon pühendati Parthenos Mariale (Neitsi Maarjale), 11. sajandil pKr sai selle uueks nimeks Panagia Athiniotissa (Ateena Neitsi) ning muudeti katedraaliks. Erechtheion pühendati Sotirasele (Päästja) või Panagiale (samuti Neitsi Maarja). (Veineri s.a.) 7. sajandil asus Propüleedes Ateena piiskopitool ning 10. sajandil ehitati sinna Taxiarchese kirik. 13. sajandil vallutasid frangid akropoli ning rajasid sinna kindlusemüürid ja bastioni ning Propüleedesse kuningapalee. Frankidele järgnesid 14. sajandil Hispaania Kataloonia-Aragonid

⁴ Vt. Pausaniase „Hellase kirjeldus“ (1. 24. 7)

(Vlassopoulou 2023: 25) ning 1388. aastal oli see residentsiks florentiinide suguvõsale (Vlassopoulou 2023: 25; Gravalos 1965: 13), mille juht Nerio Acciaiuoli kasutas taas Propüleesid oma paleena. (Gravalos 1965: 13) Acciaiuoli laiendas Propüleedes asuvaid eluruume ning tugevdas akropoli kindlusmüüre. Vahepeal toimusid veneetslaste ja Acciaiuolide vahelised sõjad, kuni aastal 1456 läks akropol türklaste kätte. (Vlassopoulou 2023: 25) Ottomani impeeriumi ajal (1456–1833) oli akropolil asuv Parthenon muudetud mošeeks (1460), Erechtheion türklaste garnisoni peakorteriks (Gravalos 1965: 13) ning terve akropoli kungas sai Türgi sõdurite ja nende perekondade elukohaks (Vlassopoulou 2023: 25–26). Ottomani impeeriumi ja Veneetsia vahelise sõja ajal 1687 piirasid veneetslased akropoli ning 27. septembril lasi veneetslaste juht Francesco Morosini suure osa Parthenonist õhku, kuna siis hoiustasid türklased Parthenonis püssirohtu. (Vlassopoulou 2023: 27) Pärast sõja lõppu ja veneetslaste lahkumist ehitati Parthenoni varemetele väike moše, mis 1822 Kreeka iseseisvusõjas (1821–32) osaliselt hävitati (Vlassopoulou 2023: 27–30). Alles iseseisvussõja lõppedes said kreeklased akropoli lõplikult oma valdusesse tagasi (437Veineri s.a.).

Peale sõdade on akropoli kungast ja sellel asuvaid hooneid ja kujusid kahjustanud ka tulekahjud, maavärinad, ümberehitused, lammutused, aga ka kunstihuvilised ning rännumehed, kes rüüstasid akropolil olevaid hooneid ja viisid neist ära suurel hulgal kujusid ja reljeefe. (Gravalos 1965: 15) Üks sellistest oli Lord Elgin, kelle ära viidud Parthenoni jt. templite skulptuure saab tänapäeval vaadata Briti muuseumis.

Pärast Kreeka iseseisvussõda alustasid arheoloogid akropoli ja tema hoonete väljakaevamise, rekonstrueerimise, hoonete tuvastamise ning säilitamisega ja teevad seda jõudumööda veel praegugi.

4. Pausaniase „Hellase kirjelduse” Ateena akropoli kirjelduse tõlge

4.1 Tõlkemeetodid ja kommenteerimise põhimõtted

Teksti tõlkimisel on püütud sisu edasi anda võimalikult sõnasõnaliselt, kuid eesti keelele omasemalt. Kuigi Pausaniasel ei kasutata kohati „olema“ ja „asuma“ verbi juures adverbi tähenduses „seal“, siis on see arusaadavuse huvides vajadusel tõlkes lisatud vastavates kohtades. Vahel on Adverbi „seal“ asemel kasutatud „akropolil“, et vältida sõnakordusi. Kohanimede puhul eelistatakse algkeelest transkribeeritud nimekujusid v.a kõige levinumate nimede puhul, kus on jäetud eesti keelde mugandunud ja tuttav nimekuju (nt Kreeta, Ateena). Rahvaste, hõimude ja suguvõsade nimed aga on enamasti mugandatud kujul (nt lapiidid, arimaspid). Isikunimede puhul on järgitud ÕS-i soovitatud transkribeerimistava. Samuti on kohandatud aluseks kasutatud editsiooni kirjavahemärke, kuna mõnikord algab peale koma täiesti uue objekti ja selle asukoha tutvustamine või on mõtteselguse huvides olnud vaja lauset eesti keeles lühemaks või pikemaks teha.

Kommenteerimisel sooviti anda infot selle kohta, kes see kirjeldatav isik on, millal elas, miks ta oluline on või mille poolest teda tuntakse. Kus võimalik, püüti avada kommentaaris veel rohkem tausta mingi Pausaniase mainitud sündmuse kohta või müütilise tegelase kuju juures selgitada kujuga seotud müüti. Kommenteerimisel keskenduti rohkem isikute (nii mütoloogilistele kui reaalsele) ning müütide-sündmuste tausta avamisele, vähem aga kohanimede kommenteerimisele. Kommentaaride allikatena kasutas töö autor kõige rohkem entsüklopeediat „Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity.“ Lisaks sellele on kasutatud veel veebis leiduvaid entsüklopeediaid „Encyclopedia Britannica“, „World History Encyclopedia“, sõnaraamatuid „The Oxford Classical Dictionary.“ ja „A Dictionary of Greek and Roman biography and mythology“. Samuti kasutati Theoi Project andmebaasi ning veebilehte Livius.org. Eestikeelsetest allikatest konsulteeriti „Antiigileksikoni“ sissekannetega.

4.2 Pausaniase „Hellase kirjelduse” Ateena akropoli kirjeldava osa eestikeelne tõlge ja kommentaarid

22.

(4) Akropolile, mis on järsk ja ümbritsetud tugeva müüriaga, on üks sissepääs, muid sissepääse ei ole. Propüleedel on valgest kivist katus, mis oli veel minu ajalgi kaunistustelt ja suuruselt silmapaistev. Ratsanike kujude kohta ei oska ma aga kindlalt öelda, kas need on Xenophoni lapsed või on need lihtsalt tehtud kaunistuseks. Propüleedest paremal on tiivutu Nike tempel. Seal paistab meri ja räägitakse, et sellesse viskudes suri Aigeus. (5) Sest laev, mis kandis noori Kreeta saarele, asus teele mustade purjedega, aga Theseus – (nimelt seilas ta, kuna oli kuidagi hulljulge, selle juurde, keda nimetati Minose härjaks) – ütles enne rännakule minekut isale, et ta kasutab valgeid purjeid, kui härjast jagu saanuna koju tagasi seilab. Ent Ariadnest ilma jäänuna unustas ta purjed. Just siin hukkus end kaljult alla heites Aigeus, kui ta nägi saabumas musti purjeid kandvat laeva ja arvas, et tema poeg on surnud. Ateenlaste juures on tema auks pühendatud Aigeuse-nimeline kangelaspühamu.

(6) Propüleedest vasakul on maalingutega hoone. Nende maalide peal, mis aja süül ei ole muutunud nähtamatuks, olid Diomedes⁵ ja Odysseus, üks võttis ära Philoktetese⁶ vibu, teine tõi Troojast ära Athena kuju. Siin nendel maalingutel on Orestes⁷, kes tapab Aigisthose⁸, ja

⁵ Diomedes oli Argose kangelane Trooja sõjas. Läks koos Odysseusega Lemnosele Philoktetese järgi ning varastas Troojast Athena kuju.

⁶ Philoktetes oli Heraklese sõber ning väljapaistev vibulaskur. Trooja alla teel olles sai ta Tenedosel Apolloni auks peetavast pidusöögist ning ohverdusest osa võttes mao käest hammustada. Kuna ta haav ei paranenud ja hakkas haisema, jäeti ta Lemnose saarele, ainsaks relvaks kaasas tema vibu. Pärast kümnet aastat kestnud sõda ennustas vangistuses olev ennustaja Helenos või Kalchas, et Troojat saab vallutada ainult Philoktetese vibuga ning Odysseus saadeti Lemnosele, kus ta veenis Philoktetest Trooja sõtta tulema. Philoktetes nõustus ning seal ravis Machaon või Podaleirios tema haava terveks. Philoktetes tappis Parise ning aitas sellega kaasa Trooja langemisele.

⁷ Orestes oli Agamemnoni ja Klytaimnestra poeg, kes maksis kätte nii oma emale kui Aigisthosele Agamemnoni tapmise eest.

⁸ Aigisthos oli "Odüsseias" Thyestese poeg, võttis jõuga ära Agamemnoni naise ja kuningriigi. Tappis Mückeene kuninga Agamemnoni, kui too Troojast võidukalt naases, ning valitses tema asemel seitse aastat, kuni Agamemnoni poeg Orestes ta tappis.

Pylades⁹, kes tapab Aigisthosele appi tulnud Naupliose¹⁰ lapsi. Achilleuse haua lähedal on peagi ohverdatav Polyxene¹¹. Homerosel on arukalt see nõnda julm tegu välja jäetud. Samuti tundub mulle, et ta toimis arukalt, kui pani Achilleuse Skyrost vallutama, sugugi mitte sarnaselt nendega, kes räägivad, et ta elas üheskoos neidudega Skyrosel, nagu on maalil kujutanud ka Polygnotos¹². Ta maalis veel Odysseuse, kes seisis üheskoos Nausikaaga¹³ jõe ääres rõivaid pesevate naiste kõrval, vastavalt sellele, nagu ka Homeros kirja pani.

(7) Ja seal on nii teised maalid kui ka Alkibiadese¹⁴ oma ning pildil on talle Nemeas võidu toonud hobuste võidumärgid. Ja seal on Seriphosele naasev Perseus, kes toob Polydektesele¹⁵ Medusa pea (aga ma ei soovi Medusasse puutuvat Atika kirjeldustes selgitada). Selle jaoks, kes läheb neist maalidest mööda (veekanne kandvast poisist ja maadlejast, mille joonistas Timainetos), on Musaios¹⁶. Nimelt lugesin ma värsse, milles Musaios on Põhjatuule käest

⁹ Pylades oli Phokise kangelane, Strophiose ja Anaxibia poeg. Kasvas üles koos Orestesega ning aitas tal isa eest kätte maksta.

¹⁰ Nauplios oli Poseidoni ja Amymone poeg.

¹¹ Polyxene oli Priamose ja Hekabe tütar. Erinevad autorid on kirjeldanud tema ohverdamist. „Kypria“ kohaselt olid tema tapjaiks Odysseus ja Diomedes ning tema matjaks Neoptolemos. Teise traditsiooni järgi ohverdati ta kreeklaste poolt Achilleuse haul, kuna kangelase vaim nõudis seda ning kuna neiuähvardas hoolitseda selle eest, et Kreeka väed ei jõuaks Tooja alt tagasi koju. Seneca noorema tragöödia „Troojalannad“ kohaselt meelitati ta Achilleusega abiellumise ettekäändel ohvriks. Philostratose „Apolloniose eluloo“ järgi tegi neiu armastusest Achilleuse vastu enesetapu.

¹² Polygnotos oli varaklassikalisel perioodil tegutsenud Thasoselt pärit kreeka kunstnik ning vaseskulptor. Teda peeti Ateenas oluliseks ja kodanikuõiguse vääriliseks, kuna ta suutis Ateena ajaloo, poliitika ja kultuurialased saavutused kunstis jäädvustada läbi linna oleviku ja müütilise mineviku kõrvutamise. Ta maalis täiesti tasuta Ateena Stoa Poikile seinamaalingud, millel ta kujutas nt kreeklasi koos vangidega ning aheldatud Kassandrat pärast Trooja vallutamist. Samuti tegi ta Delfi Knodose Lesche'sse seinamaalingud (freskod) Trooja langemisest ning Odysseuse rännakust allilmas. Tema teiste tööde hulgas olid Dioskuuride pühamus leukipiidide pulma, Theseionis Theseuse müüti ning Plataia Athena templis Penelope kosilasi tapvat Odysseust kujutavad teosed.

¹³ Nausikaa oli Faiaakia (samastatakse tänapäeva Korfuga) kuninga Alkinoose tütar, kes oma kaaskondlastega jõe ääres Athena käsul pesu pesi. Athena saatis ta Odysseusele abiks; ta andis talle süüa, rõivaid ning nõu, kuidas paleesse jõuda ning kuidas seal käituda.

¹⁴ Alkibiades oli Ateena poliitik ja väejuht. Ta oli oluline tegelane Peloponnesose sõjas. Ta osales Spartas Ateena-vastastes sepitsustes, ent mõjukate spartalastega vastuollu läinuna põgenes Pärsia satraabi Tissaphernese teenistusse. Pärsia toel saavutas paljude linnade lahkulöömise Ateena mereliidust. Peale 411. a riigipööret sai ta naasta Ateenasse, tegutses mõnda aega edukalt strateegina. Pärast kaotust Notioni juures oli sunnitud taas pagendusse minema ning tapeti 404 (peale Ateena alistumist Peloponnesose sõjas) Sparta väejuhi Lysandrose õhutusel.

¹⁵ Polydektes oli müütiline Seriphose kuningas. Ta tahtis Perseuse ema Danaega vägisi abielluda, kuid Perseus kivistas ta Medusa peaga.

¹⁶ Musaios oli müütiline muusade kaaslane, luulekunsti rajaja ning Orpheuse sõber. Talle kui ravitsejale ja oraaklile omistatakse Onomakritose poolt korrastatud poemid „Oraaklid“, „Vabastamised“, „Pühendused“ ja „Puhastamised“, mille sisuks on surmajärgne elu ning mis on Atika-Eleusise orfismi esindajad. Luule esiisana on ta ka Homeroose eelkäija ning teda peetakse heksameetri leiutajaks, kanoonilises eepikaautorite järjestuses eelneb Hesiodosele ja Homeroosele. Geneoloogiliselt peetakse teda Eleusise müsteeriumide kontekstis Eumoplose isaks, seega eumopliidide esiisaks ning hierofandiks Heraklese initsiatsiooni ajal.

saanud kingituseks lennuoskuse, aga mulle näib, et need on kirjutanud Onomakritos¹⁷ ja ükski teos pole kindlalt Musaiose oma, peale lükomiidide jaoks kirjutatud hüdni Demeterile.

(8) Kohe akropoli sissepääsu juures on Hermes, keda kutsutakse Hermes Propylaioseks, ja kariidid, mille kohta räägitakse, et need tegi Sophroniskose poeg Sokrates, kelle kohta püütia tunnistas, et ta olla olnud inimestest kõige targem, ega nimetanud selleks Anacharsist¹⁸, ehkki too seda tahtis ja sellepärast Delfisse saabus.

23.

(1) Aga kreeklased räägivad muuseas ka sellest, et olid seitse tarka meest. Nad ütlevad, et nende seas olid Lesbose türann ja Kypselose poeg Periandros¹⁹. Ja ometi olid Peisistratos²⁰ ja tema poeg Hippias²¹ rahvasõbralikumad kui Periandros ja nad olid targemad sõjakunstis ja selles, mis puutus kodanike valitsemisse, kuni Hipparchose²² surma tõttu hakkas Hippias tundma viha kõige muu ja ka Leaina-nimelise naise vastu. (2) Kui Hipparchos suri – ma räägin küll varem kirja panemata asjast, mida siiski ateenlaste seas usaldusväärseks peetakse – piinas Hippias Leinat,²³ kuna ta teadis, et naine on Aristogeitoni²⁴ hetäär, ja arvas, et kukutamiskava ei saanud talle teadmata olla. Kui peisistratiidide türanniale saabus lõpp, püstitasid ateenlased

¹⁷ Onomakritos oli 6. –5. saj eKr oraaklite tõlgendaja ning Musaiose ennustuste ülevaataja.

¹⁸ Anacharsis oli Sküütia prints ning filosoof, kes elas u 6. saj eKr. Kuulus seitsme targa hulka.

¹⁹ Periandros oli Korinthose türann, kes tõusis troonile u 655/627. a eKr.

²⁰ Peisistratos oli Ateena türann, kes valitses aastatel 561, 559–556 ja 546–527 eKr. Kuna religioon ja polise valitsemine olid omavahel seotud, siis toimusid Peisistratose ajal mitmed religiooniga seotud reformid. Näiteks võeti Demeteri pühamu Eleusises riigi kontrolli alla ning ehitati sinna suur müsteeriumide initsiatsioonisaal Telesterion. Mitmed kohalikud kultused viidi üle Atikasse või toimusid Atikas nendega seotud riitused nt kummardati Artemist Brauronis, kuid talle püstitati pühamu ka Ateena akropolile. Peisistratose võimu ajal oli tähtsaimaks Ateena jumaluseks Athena. Peisistratiidide valitsusajal õitsesid ka kirjandus ja festivalid. Oluliseks said Panathenaia pidustused, Suurtel Panathenaiadel korraldati spordivõistlusi ning auhinnati Homerose eeposeid ettekandvaid laulikuid. Ka Dionysose kultus võeti riigi sponsorige alla, iga-aastastel dionüüsiatel hakati laulma ditürambe ning aastast 534 eKr esitama tragöödiad. Peisistratiidide ajal hakkas Ateena linnaks kujunema ning Peisistratos parandas linna veevarustust, rajades akvedukti, mis tõi agoraa äärde vett, lisaks süstematiseeris ning kujundas ta kaunimaks turuplatsi. Parandama hakati ka lihtrahva elu.

²¹ Hippias oli Peisistratose vanim poeg. Koos vendade Hipparchose ja Thessalosega sai ta aastal 528/7 eKr isalt päranduse ning teostas mõõdukat poliitikat, nt oli samal aastal arhont. Kui ta vend Hipparchos 514. a eKr Panathenaia pidustustel tapeti, desarmeeris ta kogu elanikkonna, käskis inimesi piinata ja mõrvata ning saatis rivaalid eksii.

²² Hipparchos oli Hippiaise noorem vend. Tema polnud poliitiliselt tegev, vaid pühendas ennast aristokraatlikule seltsielule ja kultuurile.

²³ Leaina oli Aristogeitoni hetäär, keda Hippias pärast Hipparchose mõrva piinas ja vägistas. Teise versiooni järgi hammustas Leaina endal ise keele otsast, et ta piinamise ajal Hippiaisele tõde ei räägiks.

²⁴ Aristogeiton ja Harmodios, kes kuulusid Gephyraioi suguvõssa, plaanisid tappa Hipparchose ja Hippiaise Panathenaia pidustustel, kuid mõrvakatse läks luhta ning ainult Hipparchos sai surma. Harmodios tapeti kohapeal ning Aristogeiton suri hiljem piinamise tagajärjel.

nende tegude eest selle naise mälestuseks pronksist emalõvi; lõvi kõrval on Aphrodite kuju ning räägitakse, et kuju lasi püstitada Kallias ja selle autor on Kalamis.²⁵

(3) Lähedal on nooltega läbistatud Diitrephese pronkskuju. Ateenlased räägivad, et see Diitrephes tegi muu hulgas ka seda, et juhtis retkelt tagasi hiljaks jäänud traaklastest palgasõdurid, kes saabusid pärast seda, kui Demosthenes²⁶ oli juba Sürakuusa poole teele asunud. Ja ta juhtis väed Chalkidike juures asuvasse Euripose väina, kus sisemaal oli boiootlaste Mykalessose linn – selle linna vallutas Diitrephes, olles mere äärest sisemaal marssinud. Traaklased ei tapnud mitte ainult Mykalessose võitlusvalmis mehi, vaid ka naisi ja lapsi. Mulle annab sellest tunnistust see, et need boiootlaste linnad, mida teebalased ründasid, olid minu ajani asustatud, kuna inimesed põgenesid enne vallutust; kui barbarid ei oleks kõiki Mykalessose elanikke ära tapnud, (4) siis oleksid ellujäänud hiljem selle linna tagasi võtnud. Mind valdas nii suur imestus, et Diitrephese kuju oli läbistatud nooltega, kuna peale kreetalaste polnud kreeklastel tavaks vibu kasutada. Me teame, et Opuntia lokrislased, keda Homeros kujutas vibusid ja linge kandvatena Ilioni alla minemas, olid juba Pärsia sõdade ajal hopliidi kombel. Tõepoolest ei püsinud isegi malislastel vibude kasutamise komme, samuti arvan ma, et nad ei tundnud seda enne Philoktetest ning loobusid varsti. Diitrephese kuju lähedal – ma ei taha nimelt kirjutada raskesti äratuntavatest kujudest – on jumalate kujud: Hygeia²⁷, kelle kohta räägitakse, et ta olevat Asklepiose tütar, ja Athena, kelle lisanimi on samuti Hygeia.

(5) Akropolil on mitte eriti suur kivi, mis on siiski piisav, et väike mees saaks sellel istuda. Räägitakse, et kord, kui Dionysos maa peale tuli, puhkas seal Silenos²⁸ – nad ju nimetavad saatüritest vanuse poolest vanimaid sileenideks. Soovides rohkem kui keegi teine saatürite kohta teada saada, kes nad on, rääkisin sel teemal paljudega nende seast. Kaaria mees Euphemos ütles, et seilates Itaaliasse eksis ta tuulte tõttu teekonnalt kõrvale ja kandus välimisele merele, kuhu enam ei seilata. (6) Ja ta ütles, et paljud saared on seal asustamata, teistel aga elavad metsikud mehed. Ja ehkki meremehed ei tahtnud neil saartel randuda, kuna

²⁵ Kalamis oli 5. saj teisel poolel eKr elanud Kreeka skulptor, töötas põhiliselt marmori, pronksi, kulla ja elevantiluuga. Talle tõid kuulsuse tema hobuste kujutised.

²⁶ Demosthenes oli Ateena väejuht Peloponnesose sõjas, kes juhtis 415. a eKr Sürakuusasse saadetud lisavägesid, kui linna piiramine venis, ent ebaõnnestus ja otsustas taanduda. Halva ende (kuuvarjutuse) tõttu taandumisega viivtati siiski liiga kaua, sürakuusalased blokeerisid sadama ja võtsid ateenlased vangi ning orjastasid nad.

²⁷ Paralleelselt on kasutusel nimevariant Hygieia. Oli Kreeka tervisejumalanna.

²⁸ Silenos oli Dionysose hooldaja, pärast seda, kui Hermes tõi ta Zeusi reiest sündinuna tema hoole alla. Dionysos kasvas sileenide ja Nysa mäe nümfide juures. Silenost peetakse ka saatüride ja nümfide hõimude isaks või vanaisaks. Teda kujutatakse joviaalse vanamehena, karvase, kiilaspäisena, paksu kõhuga, nösuninaga ning eesli kõrvade ja sabaga. Silenos oli veinipressi tallamise tantsu vaim.

varem olid nad randunud ja neil oli juba kogemus selle elanikest, olid nad siiski sunnitud seda sel korral tegema. Meremehed kutsuvad neid saari Saatürite saarteks; nende elanikud on kärarikkad²⁹ ja nende tuharatel on hobuste sabadest mitte kuigivõrd väiksemad sabad. Kui saatürid neid märkasid, olevat nad häält tegemata laevale jooksnud ja rünnanud laevas olevaid naisi. Lõpuks hakkasid meremehed kartma ja viskasid ühe võõramaalasest naise saarele, – teda siis kohtlesid saatürid julmalt, mitte ainult selles osas, nagu on tavapärase, vaid ka kogu tema keha.

(7) Ja ma tean, et nägin teisi Ateena akropolil olevaid teoseid: piserdamisnõud hoidvat pronksist poissi, mille olevat teinud Myroni poeg Lykios³⁰, ja Myroni³¹ Medusat ründavat Perseust. Seal on Artemis Brauronia tempel, kuju on Praxitelese³² poolt tehtud ja räägitakse, et jumalannale on nimi pandud Brauroni deemi järgi ning Brauronis asub Artemis Tauriaks kutsutav iidne puukuju.

(8) Sinna on püstitatud pronksist hobune, mida kutsutakse Puuhobuseks. Ja seda, et see kätetöö oli Epeiose kaval plaan müüridest läbi pääsemiseks, teab see, kes ei pea früüglasi täiesti rumalateks. Räägitakse, et selle hobuse sees olid kreeklastest parimad, ja tõesti on pronkskuju ka selle järgi tehtud: sellest piiluvad välja nii Menestheus³³ kui Teukros³⁴; ja veel ka Theseuse pojad.

²⁹ Seda kohta on mujal teisiti tõlgitud, nt sks. k on saatüreid kirjeldatud kui „tulipunaseid“ ja ingl. k tõlkes “punapäised”.

³⁰ Lykios oli pärit Eleutheraist, skulptor Myroni poeg ja õpilane. Kirjaliku traditsiooni järgi tõi ta Olümpias tänuohvri, millel kujutati mõnda Trooja sõja võitlejat (Achilleus ja Memnon) ning argonaute. Ta olevat loonud ka piserdamisnõud kandva poisi ning pankrationis võistelnud Autolykose kuju, kuid kahjustuste tõttu pole seda võimalik kindlaks teha. Ateena akropolil on säilinud alusplaat ratsakujudele, mida dateeritakse u 430–420 aastasse eKr.

³¹ Myron oli Eleutheraist pärit vaseskulptor, kes tegutses aastatel 470–440 eKr. (BNP Vol. 9, 2006: 417–418) Ta on tuntud just selle poolest, et oli esimene, kes kujutas oma skulptuuridel liikumist. Tema kõige kuulsamad teosed on „Athena ja Marsyas“ ning „Diskobolos“. Tavaliselt kujutas ta oma töödes jumalaid, kangelasi, sportlasi ja loomi.

³² Praxiteles oli Ateena skulptor, kes tegutses 370–320 eKr või 375–330 eKr. Ta töötas nii pronksi kui marmoriga, kuid oli viimasega edukam. Oma töödes keskendus ta pigem noortele jumalatele, eriti Aphroditele ja Dionysosele ning nende kaaskondlastele. Praxiteles oli esimene skulptor, kes valmistas elusuuruses alasti naise kujutise. Tema kõige kuulsaim töö on „Knidose Aphrodite“. Veel kuuluvad tema tööde hulka pronksist väikest Dionysost kandev Hermes, mis on tema ainus säilinud originaaltöö, ning Rooma marmorkoopiana säilinud „Apollon Sauroktonos“.

³³ Menestheus oli Atika kuningas Erechtheuse lapselaps, kes juhtis 50 laevaga osa Ateena vägesid Trooja alla.

³⁴ Teukros oli üks Trooja sõja kangelasi, Aiase poolvend, kes on „Iliases“ tuntud kui parim vibulaskur.

(9) Ja nende kujude seas, mis seisid hobuse kuju järel, on Kritiase³⁵ tehtud Epicharinose kuju, kes harjutab täisrelvastuses jooksmist, aga Oinobiosel³⁶ on Olorose³⁷ poja Thukydidesele³⁸ tehtud heategu. Sest Oinobios võitis hääletuse, et Thukydidese võiks naasta Ateenasse³⁹, ja temale, kes linna naastes reeturlikult tapeti, on päris Melite⁴⁰ värava läheduses mälestusmärk.

(10) Ma jätan välja lood pankraationivõitlejast Hermolykosest⁴¹ ja Asopichose pojast Phormionist⁴², sest teised on need üles kirjutanud; aga Phormioni kohta on mul lisada nii palju. Nimelt juhtus Phormion, kes oli tublimata ateenlastega samast seisusest ega polnud ka esivanemate kuulsuse poolest silmapaistmatu, olema võlgades. Niisiis tõmbus ta tagasi Paiania deemi ja elas seal seni, kuni ta pärast seda, kui ateenlased ta laevastiku juhiks valisid, keeldus välja sõitmast, sest ta ei sobivat enne võlgade tasumist sõdureid juhtima. Nõnda maksid ateenlased, kes igal juhul tahtsid, et Phormion oleks nende strateeg, ära tema võlad kõikidele, kellele ta võlgu oli.

24.

(1) Sinna on tehtud sileen Marsyas⁴³ lööva Athena kujutis, kuna ta tahtis endale võtta topeltaulose, ehkki jumalanna soovis sellest jäädavalt lahti saada. Nende vastas, millest ma

³⁵ Kritias oli Ateena pronksiskulptor. Teda tuntakse tema varaklassikalise stiili poolest ning tema töö on ka türannitapjate Harmodiose ja Aristogeitoni kuju, Need asendasid 477/6. aastal eKr Ateena agoraal Atenori omi, mis 480. a eKr pärslaste poolt ära viidi. Pausaniase kirjeldatav Epicharinose kuju oli arvatavasti valmistatud pärast 480. a eKr.

³⁶ Oinobios oli Dekeleia deemist pärit ateenlane. Ta oli aastal 410/9 eKr Traakia strateeg. BNP kohaselt peetakse teda samaks isikuks kes 404/3 eKr tegi ettepaneku Thukydidese Ateenasse tagasi kutsumiseks.

³⁷ Olorose kohta ei teata palju, kuid arvatakse, et ta pidi olema ema poolt Traakia päritolu või olid tal muud lähedased sidemed Traakiaga.

³⁸ Thukydidese oli Ateena väejuht, kuid teda tuntakse rohkem ajaloolasena ning ajaloolise teose „Peloponnesose sõja ajalugu (431–404)“ autorina. Ta sündis 460 eKr Ateena Halimose deemis, tema surmaaastat ei teata.

³⁹ Thukydidese saadeti pagendusse, kuna ta ei suutnud ära hoida Amphipolise linna vallutamist Sparta väejuhi Brasidase poolt, kes alustas keset talve (424/3. a eKr) ootamatut pealetungi.

⁴⁰ Melite oli üks Ateena deemidest mis asub Ateena linnamüüride sees akropolist lääne pool. Deemi alale jääb veel ka Ateena agoraa ja Pnyxi mägi.

⁴¹ Hermolykos oli ateenlane, Ethynose poeg, 479. a eKr saavutas ta Mykale lahingus *aristeia*. Ta suri ateenlaste ja karystlaste vahelises sõjas aastal 486. eKr (vt. Hdt. Hist. 9. 105).

⁴² Phormion oli Ateena väejuht Peloponnesose sõja esimeses faasis (431–404 eKr). 440/339. aastal eKr juhtis ta oma laevastiku Samose alla. Kui Ambrakia hoidis Amphilochia Argost oma valduses, aitas ta 30 laevaga Amphilochia ja Akarnania elanikke, kes sellest ajast peale linnas elavad. Ateenlased ja akarnaanlased moodustasid liidu. 432. a eKr piirasid Ateena väed Phormioni juhtimisel Potidaia linna maa poolt. Alates 430. aastast blokeeris ta 20 valvelaevaga Korinthose lahte Naupaktose juures ning 429 eKr saavutas kaks võitu, kuigi vastased olid ülekaalus. 429/8 talvel saavutasid tema juhtimisel ateenlased edu sõjakäigul Akarnaniasse.

⁴³ Marsyas oli Früügia satüür, kes leiutas flöödimuusika. Ta leidis esimese flöödi, mille Athena oli leiutanud, kuid ära visanud, kuna talle ei meeldinud, et flööti mängides paisuvad põsed. Marsyas kutsus hiljem jumal Apollonit võistumängimisele, kuid kaotas, kui jumal nõudis, et nad mängiksid teises

rääkisin, on võitlus, mida pärimuse järgi Theseus pidas Minoseks kutsutava härja vastu, oli ta siis mees või elajas (milline versioon on saanud valdavaks); on ju ka meie ajal naised sellest imelisemaid koletisi ilmale toonud.

(2) Ka asub seal Athamase poja Phrixose⁴⁴ kujutis, kes on oina seljas jõudnud Kolchisesse ja ohverdanud selle mingisugusele jumalale (nähtavasti sellele, keda orchomenoslaste juures kutsutakse Laphystioseks⁴⁵), on oinal kreeklaste kombe kohaselt reieluud välja löiganud ja vaatab neid põlemas. Ja rivis asuvad teisedki kujutised, ka Heraklese oma, kes kägistab madusid, nagu räägib müüt⁴⁶. Veel on Zeusi peast väljuv Athena ja Areopaagil asuva nõukogu sõnni pühendkuju; millisel põhjusel bulee selle püstitas, (3) selle kohta võiks teha palju oletusi.

Mul on juba varem räägitud, et ateenlasted on religioonile palju enam pühendunud kui teised. Nad olid esimesed, kes kutsusid Athenat Erganeks,⁴⁷ ja esimesed, kes püstitasid jäsemeteta herme ja koos nendega on templis suurepärase[†] ⁴⁸meeste (?) vaim. Kes iganes eelistab kunstioskuse abil tehtud teoseid muistsetest aegadest säilinutele, sel on võimalik vaadata ka järgnevaid. Akropolil on Kleoitase⁴⁹ kiivrit kandev mees, millele Kleoitas tegi hõbedased küüned, ning on Zeusilt omale vihma paluva Gaia kuju – kas oli siis ateenlastel endal vihma

voorus oma pille tagurpidi – see ei sobinud flöödile. Karistuseks oma ülbuse eest lasi Apollon Marsyase puu külge siduda ja elusalt nülvida. Seejärel muudeti Marsyas ojak.

⁴⁴ Phrixos oli Boiootias asuva Orchomenose linna valitseja, Athamase ja pilvejumalanna Nephele poeg. Athamase teine naine Ino vihkas Nephele lapsi ja andis valeennustuse, et näljahäda peatamiseks, mille Ino ise tekitas vilja kõrvetades, tuleb Nephele lapsed Phrixos ja Helle ohverdada. Kuid enne ohverdamist ilmus Phrixosele Nephele, kes tõi talle kuldse villaga lennuvõimelise oina, mille seljas Phrixos ja ta õde Helle üle mere põgeneda püüdsid. Helle kukkus merre ja uppus väinas, mis tema järgi nimetati Hellespontoseks. Phrixos jõudis ohutult teisele kaldale ning suundus Musta mere äärsesse Kolchisesse, kus ta ohverdas oina ja riputas selle naha üles Arese hiies, kus seda valvas unetu draakon.

⁴⁵ Laphystios on üks Zeusi epiteetidest, mis tuleb kas Boiootias asuvast Laphystiose mäe nimest või verbist "λαφύσσω" (ahnelt alla neelama), võimalik, et tegu on jäljega muistsetest inimohvriitustest. See epiteet on seotud Athamase ning tema laste Phrixose ja Helle müüdiga. Athamas pidi oma soost vanimad lapsed Zeus Laphystiosele ohverdama, kuid lapsed päästeti nende ema saadetud oina poolt. Samas on müüt inimohverduse osas vastuoluline, kuna see jutustab ka, et hiljem taheti ohverdada nii Athamast kui Phrixost, kuid Zeus Phyxios (põgenike kaitsja) päästis nad, saates neile oina, kes nende asemel ohverdati.

⁴⁶ Müüdi järgi oli Herakles Zeusi ja Alkmene poeg, kuid Hera vihkas seda last ning saatis raevuhoos väikest Heraklest tapma, aga Herakles tappis maod.

⁴⁷ Seda epiteeti kasutatakse kui viidatakse Athena kudumise ja käsitöö kaitsjaks olemisele.

⁴⁸ Suure tõenäosusega korruptne tekst.

⁴⁹ Kleoitas oli skulptor ja arhitekt, kes on tuntud Olümpia staadioni stardipaiga oskusliku ehitajana. Arvatavasti oli ta ateenlane.

vaja või oli kõiki kreeklasi tabanud põud. Seal asuvad Kononi poja Timotheuse⁵⁰ ja Kononi⁵¹ enda kujud ja Alkamenes⁵² on sinna püstitanud nii oma poja vastu halba sepitseva Prokne⁵³ enda kui ka Ityse. Sinna on tehtud ka Athena, kes laseb tekkida oliivipuul, ning Poseidon, kes laseb ilmuda lainel. (4) Ja on ka Leocharese⁵⁴ poolt tehtud Zeusi kuju ja see, mida kutsutakse Polieuseks⁵⁵; ma kirjutan sellest, mis on talle toodud ohverduse juures ette nähtud, aga ei kirjuta sellest, mida räägitakse olevat selle ohvri põhjuseks.

Asetanud Zeus Polieuse altarile nisuga segatud otra, ei jäta nad selle juurde mingit valvet; aga sõnn, keda valvatakse hoolega, sööb altari juurde minnes osa viljast. Ja nad kustuvad kedagi preestritest sõnnitapjaks, kes, olles surmanud sõnni ja visanud sinnasamasse kirve (sest selline on tava), läheb põgenedes sealt ära; ja nemad, just nagu tundmata seda meest, kes teo korda saatis, viivad kirve kohtusse. Seda asja teevad nad räägitud kombel.

Parthenoniks nimetatud templisse sisenejaile (5) paistab esifrontoonil reljeef, millel on kujutatud kõik Athena sündi puutuv, ja tagumisel frontoonil on Poseidoni võistlus Athenaga maa pärast. Athena kuju ise on tehtud elevandiluust ja kullast. Athena kiivri keskel on sfinksi kujutis (aga mida sfinksist räägitakse, kirjutan siis, kui ma liigun edasi Boiootia kirjelduse juurde) ning mõlemale kiivri küljele on sepistatud greifid.

⁵⁰ Timotheus oli Kreeka riigimees ja kindral, kindral Kononi poeg; valiti 378. aastal eKr strateegiks ja oli väejuhiks sõjas Sparta vastu. Ta võitis Ateena liitlasena akarnaanlased ja moloslased. Seejärel vallutas ta Korkyra saare ja alistas spartalased merel Akarnaania juures.

⁵¹ Konon oli Ateena admiral, keda tuntakse ülekaaluka võidu poolest spartalaste laevastiku üle Knidose juures 394. aastal ning Pireuse sadama müüride ja kindlustuse taastajana 395. aastal eKr, mille Peloponnesose sõjas võidu saavutanud spartalased olid hävitanud.

⁵² Alkamenes oli Ateena (või Lemnose) skulptor, kes tegutses 440–400 a. eKr ning oli Pheidiasse õpilane. Ta tegi põhiliselt kullast ja elevandiluust, pronksist ja marmorist jumaluste kujusid Ateenas ja Boiootias.

⁵³ Prokne oli Ateena kuningas Pandioni tütar ning Traakia kuninga Tereuse naine. Tereus teeseldes, et Prokne on surnud, oma naise õde Philomela ja sundis teda võltsabielu sõlmima. Teistes versioonides kirjeldatakse kohtumist kui julma vägistamist. Oma süü varjamiseks lõi Tereus Philomelal keele välja, kuid naine paljastas kuriteo oma õele, jutustades üksikasjad tikandi peal. Prokne maksis Tereusele kätte, serveerides talle õhtusöögiks nendepoja Ityse. Kui Tereus sai teada, mida Prokne oli teinud, ajas ta kaht õde kirvega taga. Kuid jumalad halastasid ja muutsid nad kõik lindudeks – Tereuse vaenukäoks, Prokne ööbikuks ja Philomela pääsukeseks.

⁵⁴ Leochares oli Ateena skulptor, kes tegutses 370–320. a eKr ning valmistas pronksist jumalate kujusid ja portreesid. Ta oli vastutav ka Halikarnassose mausoleumi läänekülje skulptuuride eest.

⁵⁵ Kuigi Ateena põhiliseks kaitsejumaluseks oli jumalanna Athena, kummardati akropolil ka Zeusi kui linna kaitsjat.

(6) Nende greifide kohta väidab Aristeas Prokonnesoselt⁵⁶ oma värssides, et nad võitlesid arimaspidega, kes elasid issedoonidest⁵⁷ ülalpool, ja et kuld, mida greifid valvavad, tuleb maast. Arimaspid⁵⁸ olevat olnud mehed, kes on kõik alates sünnist ühesilmsed, ja greifid on lõvisarnased, ent kotkatiivadega ja -nokaga loomad.

Nii palju olgu öeldud greifide kohta. (7) Athenat kujutatakse püsti seisvas, maani kitoonis, ja ta rinnale on nikerdatud elevandiluust Medusa pea; ühes käes hoiab ta umbes nelja küünra pikkust Niket ja teises oda ning tema jalgade juures on kilp ja oda lähedal on madu. See madu olevat Erichthonios⁵⁹. Pjestaalil oleval reljeefil on kujutatud Pandora sünni. Hesiodos ja teised on kirjutanud, et see Pandora oli esimene naine: enne kui sündis Pandora, ei olnud naiste sugu veel olemas. Ma tean vaid ühte vlitseja kuju, mida nägin templis – keiser Hadrianuse oma, ja veel sissepääsu juures Iphikratese⁶⁰ oma, kes tegi palju imeväärseid tegusid.

(8) Templi vastas on pronksist Apolloni kuju ja räägitakse, et selle tegi Pheidias⁶¹. Nad kutsuvad teda Parnopioseks⁶², kuna Apollon lubas kord, kui ritsikad neil maad laastasid, need sealt paigast minema ajada. Nad teavad, et ta ajas ritsikad ära, aga ei räägi, kuidas. Ma ise tean, et juba kolm korda on Sipylose mäel ritsikad hävitatud ja mitte samal viisil, vaid esimesel

⁵⁶ Aristeas oli müütiline teadjamees, kes oli seotud Apolloni kultusega, peegeldades varaseid kreeka kontakte sküütide kultuuriga. Herodotos kirjutab, et ta oli ka poet, kes kirjutas heksameetrites teose „Arimaspeia“, mis jutustab kaugel põhjas elavatest hõimudest, ka arimaspidest.

⁵⁷ Issedoonid olid Aasia päritolu sküütide hõim, kes Herodotose andmetel elasid Araali merest kagus, kuid nende suurimad elupaigad asusid siiski Kesk-Aasias.

⁵⁸ Arimaspid olid ühesilmsete meeste hõim, kes elasid Rhipaia mäestiku jalamil Põhja-Sküütias (tõenäoliselt Karpaatides).

⁵⁹ Erichthonios oli müütiline Ateena kuningas, kes sündis Atika maast pärast seda, kui Hephaistos üritas Athenat vägistada. Athena pühkis villatükiga seemne ära ning viskas maha ning see viljastas Gaia. Pärast andis Gaia Erichthoniose Athenale, kes omakorda pani lapse korvi ja andis Kekropsi tütardele ning käskis korvi mitte mingil juhul vaadata. Mõned (või kõik) tütreid ei järginud seda käsku ja seepeale sündis Athena neid akropolilt alla hüppama.

⁶⁰ Iphikrates oli ateenlasest kindral, kes oli tuntud peamiselt kergelt relvastatud vägede (peltastide) kasutamise poolest; ta suurendas nende relvade pikkust ja parandas nende liikuvust, vähendades kaitserelvastust. Ta kasutas oma peltaste oskuslikult Korinthose sõjas (395–387), hävitades 390. aastal Korinthose lähedal peaaegu täielikult spartalaste hopliitide pataljoni. Pärast sõda teenis ta pärslaste juures palgasõdurina, seejärel naasis Ateenasse. Tema retk (373), mille eesmärk oli vabastada Korkyra spartalaste piiramisrõngast, oli edukas, kuid tema katsed Amphipolise tagasivõitmiseks (367–364) ebaõnnestusid. Iphikrates läks Traakiasse ja võitles Traakia kuninga Kotyse nimel Ateena vastu. Ateenlased andestasi talle peagi ja tegid temast väejuhi oma mässuliste liitlaste vastu peetavas võitluses. Iphikrates ja kaks tema kolleegi võeti neljanda väejuhi Charese poolt vastutusele pärast seda, kui nad keeldusid ägeda tormi ajal lahingust. Iphikrates mõisteti tõenäoliselt õigeks, kuid suri varsti pärast seda.

⁶¹ Pheidias oli Ateena skulptor, kes tegutses 465–425 eKr. Kahjuks pole tema originaaltöid säilinud. Tema tuntumad teosed on pronksist Athena Promachose ning Athena Parthenose kujud Ateena akropolil ning Zeusi kuju Olümpias. Viimased kaks olid puidust sisemusega ning kaetud kulla ja elevandiluust plaatidega ning kaunistatud juveelide, hõbeda, vase, emaili, klaasi ja värviga.

⁶² Ritsikate jumal (ἄρνοψ tähendab kr ritsikat)

korral ajas need ära äkitselt saabunud tugev tuul, teisel korral sai neist jagu vihmasajule järgnenud kuumus, kolmandal korral hukkusid nad, kui neid tabas ootamatu külmalaine.

25.

(1) Ma nägin ise, kuidas sellised asjad nende ritsikatega juhtusid. Ateena akropolil on ka kujud Xanthippose pojast Periklesest⁶³ ja Xanthipposest endast, kes võitles merelahingus pärslastega Mykale all. Periklese skulptuur seisab mujal, kuid Xanthippose skulptuuri lähedale on püstitatud Teose Anakreon⁶⁴, esimene, kes pärast Lesbose Sapphod kirjutas palju armastusluulet, ja ta on niisuguses poosis, milline võiks olla purjus mehel laulmise ajal. Deinomenes⁶⁵ aga tegi kaks lähedal asuvat naist, Inachose tütre Io ja Lykaoni tütre Kallisto, neil mõlemal on täiesti sarnased lood: Zeusi armastus, Hera viha ja metamorfoos – ühel lehmaks, teisel aga karuks.

(2) Lõunapoolse seinu juures on teosed, mis kujutavad kord Traakias ja Pallene maakitsusel elanud gigantidega aset leidnud sõda ja ateenlaste lahingut amatsoonide vastu ja Marathoni väljal peetud lahingut pärslaste vastu ja gallide lüüasaamist Mysias – need, millest igauks on umbes kahe küünra pikkune, lasi püstitada Attalos⁶⁶. Seal seisab ka Olympiodoros⁶⁷, kes selle vägevusega, mida ta korda saatis, sai kuulsaks ennekõike kriitilisel ajal, pakkudes innustust pidevalt lüüa saanuile, kes seetõttu enam ühtegi head ega tulevikku puutuvat asja ei lootnud.

[...]⁶⁸

⁶³ Perikles oli Kreeka riigimees, kõnemees ja kindral. Ta sündis vahemikus 495–490 eKr Agariste ja Xanthippose pojana. Kuigi teda tuntakse eelkõige poliitiku ja väejuhina, on ta andnud enda panuse kultuuri ja arhitektuuri arengusse. Periklese eestvedamisel hakati akropolile ehitama jumalanna Athenale Parthenoni templit, Athena Nike templit ning Erechtheionit. Samuti taastati tema ajal agoraa ning laiendati seda. Perikles edendas ka kunsti, kirjandust ja filosoofiat ning andis vabad käed oma aja kõige inspireerivamatele kirjanikele, kunstnikele ja mõtlejatele.

⁶⁴ Anakreon oli Teosest pärit lüüriline luuletaja, kes sündis vahemikus 575–570 eKr. Ta kirjutas luulet joonia dialektis, põhiteemadeks olid armastus ja vein.

⁶⁵ Deinomenes oli pronksiskulptor. Plinius Vanem („Naturalis Historia“ 34. 19) on tema tegutsemise kõrgajaks märkinud 400–396 eKr.

⁶⁶ Attalos oli Pergamoni valitseja aastatel 247–197 eKr. Ta võitis 230 eKr galaatlasi, kes rüüstasid ja nõudsid andamit Väike-Aasias. Samuti oli ta roomlaste ja Aitoolia liitlane esimeses ja teises Makedoonia sõjas Philippos I vastu.

⁶⁷ Olympiodoros oli Ateena väejuht, kes tegutses aastatel 307–280 eKr. U 306. a eKr tagas Aitoolia elanike abi Kassandrose vastu, kelle ta seejärel Elateiast tagasi löi. Millalgi enne 295. aastat eKr päästis Pireuse makedoonlaste poolt vallutamisest.

⁶⁸ Tekstist jäeti vahele lõigud 1. 25. 3– 1. 26. 3, sest need ei kirjelda otseselt Ateena akropoli.

26.

(4) Olympiodorose kuju lähedal seisab pronksist Artemise kuju, lisanimega Leukophryne⁶⁹, mille püstitasid Themistoklese pojad. Nimelt hoiavad magneeslased, kelle kuningas oli nende üle valitsema määranud Themistoklese, au sees Artemis Leukophrynet.

Mul tuleb jutuga edasi minna, kui tahan ühtmoodi kogu Kreekamaad kirjeldada. Endoios⁷⁰ oli sünnilt ateenlane ja Daidalose õpilane, kes järgnes Daidalosele Kreetale, kui too Kalose surma tõttu sinna põgenes. Tema töö on istuva Athena kuju, millel on pealiskiri, et selle lasi pühendkingina teha Kallias, aga selle valmistas Endoios.

(5) Akropolil on ka hoone, mida kutsutakse Erechtheioniks. Selle sissepääsu ees on Zeus Hypatose⁷¹ altar, kuhu ei ohverdata mitte midagi elusat, vaid sinna koogikesi pannes ei pea nad vajalikuks ohverdada lisaks mingit veini.

Sisse minnes on Poseidoni altar, millel nad vastavalt endele ohverdavad ka Erechtheusele, ning kangelase Butese⁷² ja Hephaistose altarid. Seintel on butiidide suguvõsa maalid ja samuti on selle sees asuvas kaevus – hoone on ju kahekordne – merevesi. See ei ole väga suur imeasi, sest selliseid on teistelgi sisemaa elanikel, ka kaarlastel Aphrodisiases. Aga see kaev on väärt kirjapanemist seetõttu, et ta toob lõunatuule puhumise ajal kuuldavale lainete kohinat. Ja kalju peal on kolmhargi kujutis. Selle kohta räägitakse, et see olla ilmunud tunnistusena Poseidonile võistluse ajal maa pärast.

(6) Kogu linn ja samuti ka kogu maa on Athenale pühad; sest ka nendes deemides, milles on sisse seatud komme austada teisi jumalaid, ei hoita Athenat sugugi mitte vähem au sees. Kõige püham asi, mida peeti ühiselt selliseks paljude aastate jooksul enne seda, kui liituti eraldi deemidest üheks, on Athena kuju seal, mida praegu nimetatakse akropoliks, toona aga poliseks. Kuulduse järgi olevat ta langenud taevast. Aga ma ei arutle selle üle pikemalt, kas see oli nõnda või teisiti.

⁶⁹ Artemis on saanud niisuguse nime früüglaste linna Leukophrys'e järgi, kus oli tema kultuspaik. „Λευκοφρύνη“ tähendab kreeka k. „valgekulmuline“.

⁷⁰ Endoios oli 6. saj lõpul eKr tegutsenud skulptor, kes valmistas elevantiluust ja puidust jumalannade kujusid Ephesose, Erythra ja Tegea jaoks.

⁷¹ On ülim, kõrgeim Zeus (vrd Homerose „Ilias“ 19. 258)

⁷² Boutes oli Poseidon Erechtheuse preester, kuid ateenlased kummardasid Erechtheionis ka teda.

Ja Kallimachos⁷³ valmistas jumalannale kullast lambi. (7) Kui nad on selle lambi õliga täitnud, ootavad nad järgmise aasta sama päevani; selleks ajaks jagub õlist lambile, vaatamata sellele, et see põleb päeval ja öösel. Ja taht selle sees on Karpasia linast – ainsast raskestipõlevast linast – ning lambi kohal on pronksist palm, mis katuse alla ulatudes imeb ahnelt ära suitsu. See Kallimachos, kes valmistas lambi, jäi küll käsitööoskuse enda poolest parimatest maha, ent oli siiski selles osas tarkuse poolest kõigist üle, et ta oli esimene, kes puuris kividest läbi ja andis endale nime Katatexitechnos⁷⁴, või panid teised talle selle nime ja ta võttis selle omaks.

27.

(1) Athena Poliase templis asub puidust Hermes, mis pole mürdi okste all nähtav; räägitakse, et selle pühendas Kekrops. Vanadest, mainimist väärt pühendkinkidest on seal klapptool – Daidalose kätetöö – ja pärslastelt saadud sõjasaak: Plataia lahingus ratsaväe juhiks olnud Masistiose⁷⁵ rinnaturvis ja mõök, mis väidetavalt on Mardoniose⁷⁶ oma. Ma tean, et Masistiose tappis Ateena ratsavägi, aga kui Mardonios sõdis lakedaimonlaste vastu ja langes Sparta mehe käe läbi, ei saanud ateenlased ise alguses mõõka kätte ega ilmselt ei lubanud ka lakedaimonlased neil seda ära viia.

(2) Oliivipuu kohta pole mitte midagi muud öelda, kui et see oli jumalannale tunnistuseks võistluses Poseidoniga maa pärast. Räägitakse ka seda, et oliivipuu põles ära siis, kui pärslane⁷⁷ ateenlastel linna maha põletas, ja veel samal päeval, kui see ära põles, kahe küünra pikkuseks kasvas. Athena pühamuga külgneb Pandrosose⁷⁸ pühamu; ja see Pandrosos polnud õdedest ainsana süüdi usalduse murdmises.

(3) Aga nüüd kirjutan ma sellest, mismoodi juhtus see, mis mind kõige enam imestama pani, ja see ei ole kõigile tuntud asi. Mitte kaugel Athena Poliase templist elavad kaks neitsit ning

⁷³ Kallimachos oli skulptor, metalliehistööline ja maalikunstnik 5. saj lõpul eKr. Talle omistatakse puurimistehnika ja korinthose kapiteeli leiutamine.

⁷⁴ Otse võiks seda epiteeti tõlkida „oma kunsti nõrgestaja“.

⁷⁵ Masistios oli Herodotose andmetel Pärsia ratsaväe juhataja, kes Plataia lahingus aastal 479 eKr tapeti.

⁷⁶ Mardonios oli Kreeka–Pärsia sõdades Pärsia väejuht. Herodotose andmetel oli Mardonios see, kes julgustas Dareios I poega Xerxest vallutama Kreekat. Pärast Salamise lahingu kaotust soovitas ta Xerxesel Aasiasse naasta ning ise jäi suurema armeega sinna. Ta üritas Ateenat teistest liitlastest eraldada ent Atikast tagasi tõmbudes ta alistati ja tapeti samuti 479. aastal eKr Plataia lahingus.

⁷⁷ Siin mõeldakse Pärsia kuningat Xerxes I. Linna ja akropoli maha põletamise põhjuseks võis olla raev, mida ateenlased Xerxesele mitte alistumisega võisid tekitada.

⁷⁸ Pandrosos oli üks Ateena kuninga Kekropsi tütardest, kellele anti korvi sees väike Erichthonios. Mitmes müüdiversioonis on Pandrosos ainus, kes ei vaadanud Athena antud korvi sisse. Pandrososel on omaette pühamu akropolil, kus teda kummardatakse kui hoidjat, kuid mujal Atikas võidi teda kummardada koos õdedega.

ateenlased kutsuvad neid arrefoorideks. Mõnda aega elavad nad jumalanna juures, aga kui läheneb festival, siis viivad nad läbi järgmised riitused. Neil on pea peal see, mille Athena preestrinna neile kanda annab – ei tea andja, mis see on, mida ta annab, ega pole see ka kandjatele teada. Linnas on piiratud ala, mitte kaugel sellest, mida kutsutakse Aphrodite aiaks, ja läbi selle kulgeb looduslik maa-alune läbikäik. Seda mööda lähevad neiud alla. Nad jätavad kantavad asjad alla, saavad sealt midagi muud vastu ja toovad selle kaetuna tagasi. Ja siis lasevad ateenlased neil sealt templist minna ning toovad akropolile nende asemele teised neiud.

(4) Athena templi juures on [†] kõige enam umbes küünra pikkune vanem naine⁷⁹, kelle kohta väideti, et ta on Lysimache teener, ja suured pronksist meeste kujud, kes lahinguks valmis olles üksteise vastas seisavad; ja neist üht nad kutsuvad Erechtheuseks⁸⁰ ja teist Eumolposeks⁸¹. Ja ometigi polnud see teadmata ka ateenlastele, kes muistset aega tunnevad, et see oli Eumolpose poeg Immarados, kes Erechtheuse käe läbi surma sai.

(5) Pjestaalil on Theainetose⁸² kuju, kes Tolmidesele⁸³ ennustas, ning Tolmidese enda oma, kes ateenlaste laevastikku juhtides teistele häda põhjustas, sealhulgas rannaäärset ala asustavatele peloponneslastele, ja põletas lakedaimonlaste dokke Gythionis ja nende naaberaladest vallutas Boia ning Kythera saare. Maabudes siküoonlaste aladel sundis ta elanikud, kui need teda maad rüüstajat ründasid, linna poole tagasi pöörduma. Hiljem naasis ta Ateenasse, juhtis ateenlaste koloniste Euboiale ja Naxosele ja tungis sõjaväega Boiootiasse. Ta rüüstas suure osa maast ja vallutas piiramise läbi Chaironeia, kui ta Haliartiasse tungis, ning

⁷⁹ Korruptne tekst.

⁸⁰ Erechtheus oli Erichthoniose lapselaps ning müütiline Ateena kuningas. Traditsiooni järgi toimus Ateena ja Eleusise vahel sõda, milles eleusislasi juhtis Eumolpos ning ateenlasi Erechtheus. Oraakel ennustas, et kui ateenlased tahavad seda sõda võita, peab Erechtheus ühe oma tütardest ohverdama, ja ta ohverdaski. Erechtheus võitis ning tappis Eumolpose ja tema kaks poega Phorbace ja Immadorose, kuid hukkus ise samuti Poseidoni käe läbi.

⁸¹ Eumolpos oli müütiline Traakia kuningas, kes hiljem oli eumolpiidide suguvõsa esiisa ning Eleusise müsteeriumide ajal Demeteri preester, keda jumalanna juhtis. Eumolpiidid peavad Eumolpose isaks Poseidonit ning pidasid teda esimeseks hierofandiks, kes viis läbi müsteeriumi talitused ning tõlgendas ilmutusi.

⁸² Theainetos oli Tolmidese mantis (ennustaja), kes saatis teda mitmetes lahingutes 5. saj 50. –40. aastatel, kuni Tolmides suri Koroneia lahingus 447. aastal eKr. Samas arvatakse Thukydidese „Peloponnesose sõja ajalugu“ 3. 20. 1 andmetel ka, et oli üks teine Theainetose nimeline mantis, keda nimetatakse Tolmidese pojaks. See mees võis olla Tolmidese poeg, kes sai endale Theainetose järgi nime, või Theainetose lapselaps, kes kutsus oma isa Tolmideseks.

⁸³ Tolmides oli Ateena strateeg aastatel 457–455, 452, 452, 448, 447 eKr. Aastal 456/5 eKr juhtis Tolmides edukat rüüsteretke Peloponnesose vastu, 447. aastal asustas ta Euboiale, Naxosele ja tõenäoliselt ka Androsele Atika kolooniad. Samal aastal langes ta strateegina Koroneia lahingus.

siis hukkus ta võideldes ise ja kogu tema sõjavägi sai lüüa. Tolmidese kohta sain teada, et asjad olid sellised.

Seal on ka vanad Athena kujud. (6) Ja neil pole midagi ära kulunud, aga nad on üsna mustad ja liiga haprad, et taluda lööki, sest ka need langesid tuleroaks, kui ateenlased olid läinud laevadele ja kuningas⁸⁴ vallutas kaitsevõimelistest meestest tühja linna. Ja seal on ka metsseajaht, mille kohta ma ei tea kindlalt, kas see on Kalydoni mets siga⁸⁵, ja Kyknose⁸⁶ võitlus Heraklesega. Räägitakse, et see Kyknos tappis teiste hulgas ka traaklase Lykose, kui kuulutati välja kahevõitlus auhindade peale, aga tema sai ise surma Peneiose jõe ääres Heraklese käe läbi.

(7) Üks Troizenis Theseuse kohta räägitavatest legendidest on selline, et kui Herakles tuli Troizenisse Pittheuse⁸⁷ juurde ja oli eine ajal lõvinaha kõrvale pannud, tulid tema juurde mõned Troizeni elanike lapsed ja kõige rohkem seitse aastat vana Theseus. Räägitakse, et kui teised lapsed nägid nahka, jooksnud nad ära, aga Theseus lipsas natuke hirmunult välja teenrite juurde, haaras kirve ja ründas innukalt nahka, pidades seda lõviks.

(8) See on esimene lugu, mida Troizeni elanikud tema kohta räägivad. Lisaks sellele pani Aigeus kivi alla saapad ja mõõga, et need oleksid poisile tunnusmärgiks, ning purjetas Ateenasse; aga kui Theseus oli saanud kuuteistkümneaastaseks, tõstis ta kivi üles ja lahkus koos Aigeuse hoiule pandud asjadega. Sellest loost on akropolil tehtud kuju, kõik on üleni pronksist, peale kivi enda.

(9) Theseusele on pühendkingina püstitatud teinegi kuju ja selle kohta käiv lugu on järgmine. Sõnn rüüstas Kreetamaad, muuhulgas ka Tethrise jõe ümbrust. Nimelt olid palju aega tagasi inimeste jaoks metsloomad palju hirmuäratavamad, nagu Nemea ja Parnassose lõvi ja paljudes Kreeka piirkondades olevad maod ja Kalydoni, Erymanthose ning Korinthose Krommyoni mets siga, nii et räägiti, et ühed tulid maapõuest ja et teised olid jumalatele pühad ja kolmandad

⁸⁴ Siin mõeldakse pärsia kuningat Xerxes I.

⁸⁵ Müüt jutustab, et Kalydoni kuningas Oineus oli Aremisele jätnud ohverdamata aasta esimese saagi, jumalanna vihastas ja saatis tema maad laastama hiiglasliku Kalydoni mets sea. Mets siga asus koos teiste vaprate kangelastega küttima Oineuse poeg Meleagros, kes ka sea viimaks tappis. Tuntumad kangelased, kes jahil kaasa tegid olid Theseus, Kastor, Polydeukes, Iason jt.

⁸⁶ Kyknos oli Arese poeg, kes pidevalt röövis Apolloni hiies Thessalia Pagasais Deplhisse saabu vaid rändajaid ning kutsus neid võistleva kaarikusõidus, mille ta alati võitis. Ta tappis kaotajad ja riputas nende koljud Arese templisse. Apollon õhutas Heraklest võitlema Kyknosega, et palverändajad jõuaksid koos ohvritega tervetena Deplhisse. Iolaose ja Athena abiga Herakles võitis ning haavas isegi Arest, kes oma poja surnukeha nimel edasi võitles, kuni Zeus nad pikselöögi lahutas. Äi mattis Kyknose maha, kuid Apollon lasi Anaurose jões hua minema uhtuda.

⁸⁷ Pittheus oli Troizeni kuningas ning Theseuse emapoolne vanaisa ja õpetaja.

saadeti kättemaksuks inimestele. Kreetalased ütlevad, et ka selle härja saatis nende maale Poseidon, kuna Minos, kes oli hellenite mere valitseja, ei hoidnud Poseidonit rohkem au sees kui mõnda teist jumalat.

(10) Räägitakse, et see sõnn tuli Kreetalt Peloponnesosele ja temaga võitlemine sai Heraklesele üheks kaheteistkümnest vägiteost. Ja kui ta jõudis Argose tasandikule, põgenes ta läbi Korinthose maakitsuse Atika maale ja Atika Marathoni deemi ja tappis need, keda ta kohtas, sealhulgas Minose poja Androgeose. Minos seilas laevadega Ateena poole, sest ta ei uskunud, et ateenlased pole Androgeose surmas süüdi – ta põhjustas neile seni häda, kuni nad leppisid kokku, et saadavad seitse neidu ja sama palju noormehi Kreeta saarele Minotaurosele, kes legendi järgi elas Knossose palee labüridis. Räägitakse, et hiljem ajas Theseus Marathoni sõnni akropolile ja ohverdas ta jumalannale, ja see kuju on Marathoni deemi pühendkink.

28.

(1) Ma ei oska öelda, mis pärast nad püstitasid Kyloni⁸⁸ pronkskuju, ehkki ta plaanis haarata türannivõimu. Aga ma eeldan, et ta oli välimuselt väga ilus ja üldsegi mitte väikse kuulsusega seetõttu, et ta saavutas olümpiavõidu kahe staadioni jooksus ja et tal lubati abielluda megaralaste türanni Theagenese⁸⁹ tütreaga.

(2) Lisaks neile, millest ma rääkisin, on ateenlased pärast sõda kümnistena pühendanud kaks kuju, pronksist Athena kuju on aga pärslaste poolt, kes maabusid Marathonis. See on Pheidias teos – ja räägitakse, et kilbil oleva lapiitide lahingu kentauride vastu ja selle, mis seal veel on kujutatud, olevat peale tähunud Mys⁹⁰, ja et Euenori poeg Parrhasios⁹¹ olevat Mysile selle ja muud teosed ette joonistanud. Selle Athena oda ots ja kiivri hari on juba Sunioni juurest Ateenasse seilajatele nähtav. Ja veel asub seal pronksist kaarik, boiootlaste ja Euboial elavate

⁸⁸ Kylon oli Ateena aadlik. Arvatakse, et olümpiavõitjaks tuli ta aastal 640 eKr. Ta abiellus Megara türanni Theagenese tütreaga ja 632 eKr vallutas koos tema ja mõne sõbra abiga Ateena akropolit, et kehtestada türannia. Rahvamassid aga ei järgnenud talle ja ta jäi piiramisrõngasse. Kylonise pääses põgenema, kuid tema sõbrad andsid alla ja tapeti, kuigi nad palvetasid altari juures.

⁸⁹ Theagenes oli Megara türann, kes tappis teiste jõukate karjad, hankis endale ihukaitse ning tegi ennast türanniks. Ta andis oma tütre ateenlasele Kylonile naiseks ning toetas Kyloni ebaõnnestunud katset end türanniks teha; ta võis olla esimene, kes liitis Salamise Megaraga, ehitas Megarasse kuulsa purskkaevuhoone. Hiljem saadeti ta pagendusse.

⁹⁰ Mys oli metalliskulptor/metalliehistööline. Ta valmistas Athena Promachose kilbile kujutised lapiitide ja kentauride lahingust, mille oli visandanud Parrhasios, ning Trooja vallutamist kujutava pokaali. Mysil oli veel üks sileenide ja erostega graveeritud anum, mis asus Dionysose templis Rhodosel. Tema metallitööd muutusid legendaarseks ja teda kiideti akantuse lehtede ja Heraklese sõlme kujuliste käepidemete leiutamise eest.

⁹¹ Parrhasios oli Ephesosest pärit maalikunstnik, kes tegutses 5. saj teisel poolel eKr. Ta kasutas oma töödes kontuure ning suutis ilmekalt näoilmete kaudu inimese emotsioone kujutada.

halkislaste kümnis. Ja akropolil on veel kaks pühendkinki, Xanthippose poeg Perikles ja Pheidiasse töödest vaatamisväärseim jumalanna Athena kuju, mida kutsutakse pühendanute järgi lemnoslannaks.

(3) Räägitakse, et akropoli ümbritses müür; peale selle osa, mille ehitas Miltiadese⁹² poeg Kimon⁹³, olevat ülejäänud müürid ehitanud pelasgid, kes olla kord elanud akropoli jalamil. Väidetakse, et need ehitasid Argolas ja Hyberbios⁹⁴. Kui ma uurisin, kes nad küll olid, ei saanud ma teada muud, kui et nad olid päritolult siitsiillased, kes asusid ümber Akarnaniasse.

⁹² Miltiades (555–489 eKr) oli Ateena väejuht, kes 490. a eKr alistas Marathoni lahingus pärslased.

⁹³ Kimon oli Ateena strateeg, kes tõusis esile 480. a eKr toimunud Salamise merelahingus. Järgnevatel aastatel mõjutas ta Kreeka mereväejõudude veenmist Ateena mereliiduga ühinemiseks ning aastatel 476–463 eKr valiti ta korduvalt strateegiks ehk Ateena laevastiku ja kogu liidu ülemjuhatajaks. Veel ühe olulise võidu saavutas ta 466. aastal eKr, kui alistas pärslased Eurymedonis Väike-Aasia lõunarannikul, ja seda koguni kaks korda samal päeval, esmalt merelahingus ja seejärel maismaal, mõlemal korral ülekaalukate jõudude vastu. Kimonile omistatakse Kreeka triremide tõhususe parandamist, ta laiendas nende tekke ja käike, et võimaldada suurema hulga hopliitide transportimist.

⁹⁴ Plinius Vanema andmetel (Nat. Hist. 7. 56) olid nad esimesed, kes Ateenas kivipõletusahjusid ja põletatud savitellistest maju ehitama hakkasid.

5. Grammatiline ja leksikaalne analüüs

Analüüsi eesmärgiks on välja selgitada, kuidas kirjeldab Pausanias akropolil olevate hoonete, maalide ja kujude asetsemist ning missuguseid verbe ta kasutab akropolil liikumise väljendamiseks.

Verbid ja verbi käändelised vormid

Pausanias kasutab objektide akropolil asumise ja paigal asumise märkimiseks pöördelisi vorme verbidest. Verbidest kasutab ta selleks κείμαι (asuma, (24.1; 28.2)), ἔνειμι (millegi sees olema), ἀνάκειμαι (seisma/asetsema (23.8)), ἴστημι (seisma/asuma (25.2)), ἀνατίθημι (püstitama (24.3; 25.2; 28.1)) ja εἰμί (olema (22.6, 22.7; 23.4, 23.7; 24.2, 24.2, 24.3; 24.4; 26.5; 27.4, 27.6; 27.6; 28.2)). Kõige rohkem kasutab ta akropolil olevate hoonete, kujude ja maalide asumise kirjeldamiseks verbi εἰμί „on (olemas)”, mis üksi, ilma täpsustava eessõnafraasi vms ei võimalda määratleda objekti täpset asukohta.

Käändelistest verbivormidest kasutab ta asukohta märkimiseks aga verbe ἐμποιέω> ἐμπεποιημένη (peale graveerima, 24.7), ἐπίκειμαι>ἐπικείμενος (peal asuma, 24.5), millele lisab pöördelise εἰμί vormi. Kuid verbe ἐπίκειμαι (nt μέσω τῷ κράνει Σφιγγὸς εἰκῶν ἐπικείται – *kiivri keskel on sfinksi kujutis* (24.5)), ἐμποιέω (nt κατὰ τὸ στέρνον ἢ κεφαλὴ Μεδούσης ἐλέφαντός ἐστιν ἐμπεποιημένη *rinnale on nikerdatud elevantiluust Medusa pea* (24.7)) ja ἐπεργάζομαι (nt ἐπὶ τῆς ἀσπίδος μάχην Λαπιθῶν πρὸς Κενταύρους ἐστὶν ἐπειργασμένα – *kilbil oleva lapiidide lahingu kentauride vastu olevat peale tahunud* (28.2)) kasutab ta mõnel puhul ka mingisuguste elementide asupaiga kirjeldamiseks objekti peal. Kahest viimasest verbist moodustatud partitsiipidele on katkendis lisatud εἰμί pöördeline vorm.

Pausanias eelistab ka akropoliga seotud liikumise kirjeldamiseks pöördelisi ja käändelisi verbivorme. Näiteks kasutab ta käändeliste verbivormide puhul partitsiipi ἐσιοῦσιν (24.5, *sisenejal(e)*) verbist εἴσειμι akropolil oleva hoone sisse minemiseks (sama väljendatakse partitsiibiga ἐσελθοῦσι verbist εἰσέρχομαι (26.5)) ning partitsiipi παρέντι – *sellel, kes läheb mööda* (22.7) verbist παρήμι akropolil asuvast objektist möödumise tähistamiseks, kuid seda võiks siin tõlgendada ka hoopis tähenduses „jättes vahele/mainimata”. Käändelise verbivormina esineb ka infinitiivi, nt τῆ ἀκρόπόλει περιβαλεῖν – *akropoli ümbritseb* (28.3) verbist περιβάλλω (ümbritsema).

Eessõnafraasid

Eessõnadest enim kasutab Pausanias asukohta määramiseks daativi käännet koos eessõnaga ἐν. Selle eessõna abil määratleb ta enamasti umbmäärase asukohta, nt ἐν τῇ Ἀθηναίων ἀκροπόλει – *akropolil* (23.7). Eessõna ἐν võib olla kasutusel

- selleks, et rääkida, et miski asub akropolil, määratlemata samas, kus täpselt, nt ἔστι δὲ ἐν τῇ Ἀθηναίων ἀκροπόλει – *Ateena akropolil on* (25.1);
- asukohta määramiseks piltidel, maalidel, reljeefidel ja kujudel kujutatu kirjeldustes, nt ἐν ταῖς γραφαῖς *maalide peal* (22.6), ἐν τῇ γραφῇ – *pildil* (22.7);
- väljendamaks, et miski asub millegi sees, nt ἐν τῷ ναῶ – *templis* (27.1).

Kõige sagedamini kasutatakse sellise eessõnafraasi juures „olema” verbi, et väljendada millegi olemasolu või asukohta, nt ἐν φρέατι (ἐστίν) – *kaevus on* (26.5), ἐν τῇ πέτρα (ἐστίν) *kalju peal on* (26.5).

Daativi käännet esineb ka koos eessõnaga πρὸς, väljendades sellisel juhul kindla objekti asumist mingi teise objekti juures, nt πρὸς τῷ ναῶ (+ ἐστί) – *templi juures on* (27.4).

Koos genitiiviga kasutab Pausanias objektisiseste asukohtade väljendamiseks eessõnu ἐπί, ὑπέρ, ὑπό. Näiteks valib ta eessõna ἐπί, kui tahab öelda, et miski asub mingisuguse objekti peal, nt ἐφ’ οὗ – *millel* (26.5). Vahel lisab ta kaudselt asukohta rõhutamiseks juurde pöördelise εἰμί vormi, nt ἐπὶ τοῦ βήθρου + εἰσί – *pjestaalil on* (27.5). Eessõnaga ὑπέρ väljendab Pausanias millegi asumist teise objekti kohal, nt ὑπὲρ τοῦ λύχνου – *lambi kohal* (26.7) ja ὑπό–d kasutab ta mingi objekti all asumise väljendamiseks, nt ὑπὸ κλάδων μυρσίνης – *mürdi okste all* (27.1). Sama käändega objektide omavahelise asupaiga väljendamiseks kasutab ta eessõnu πρό ja ἐπί. Eessõnaga πρό väljendab ta objekti asumist millegi ees, nt πρό τῆς ἐσόδου (ἐστί) – *sissepääsu ees on* (26.5), ning ἐπί–ga kindla objekti asumist teatud objekti juures, nt ἐπὶ τῶν τοίχων (+ ἐστίν) – *seinte peal on* (26.5). Mõlema eessõnafraasi juurde lisab ta asumise rõhutamiseks pöördelise εἰμί verbi. Lisaks sellele väljendab ta aeg-ajalt eessõnafraasiga ἐκ ja eessõnafraasiga ἀπό koos partitsiibiga liikumist mingisugusest lähtepunktist, nt ἐκ τῆς κεφαλῆς (24.2) – *peast* (+ ἀνιοῦσα), ἀπὸ Σουνίου (προσπλέουσιν) – *Sunionist möödujatele* (28.2), mitte ainult paigal asumist.

Koos akusatiiviga objektisiseste asukohtade väljendamiseks kasutab ta eessõnu ἐπί ja κατά. Eessõnaga ἐπί kirjeldab ta mingisuguse objekti asumist teise peal, nt ἐπὶ τὸν βωμόν (24.4), ja

eessõnaga κατά määratleb ta kuju küljes või peal olevate elementide asukohta, nt καθ' ἐκάτερον (τοῦ κράνου) – *kummalgi pool kiivrit* (24.5), κατά τὸ στέρνον – *rinna peale* (24.7). Ta kasutab eessõna ἐς-i ning eessõnafraasi ἐς-i koos käändelise verbivormiga, et kirjeldada liikumist sihtpunkti, nt ἐς τὸν ναόν + ἐς τοῦτον + ἐσιούσιν – *templisse... sellesse sisenejale* (24.5). Eessõnaga παρά väljendab mingi objekti asukohta teise juures, nt παρὰ αὐτήν (χαλκῆ λέαινα) – *selle (pronksist emalõvi) juures* (23.1).

Adverbid

Pausaniasel leidub asukohta ja liikumise määratluste juures ka adverbe. Adverbiga ἐντεῦθεν (sealt (22.4)) väljendab ta millegi mingi objekti juurest eemale liikumist. Antud lauses viidatakse sellele, et Nike templi juurest on võimalik näha merd. Asukohta väljendab Pausanias ka adverbiga ἐνταῦθα (seal) koos verbiga εἰμί (olema) (22.5, 22.6; 24.7; 28.4) või κεῖμαι (asuma) (24.1, 24.3).

Väljendamaks mingi objekti asumist teise objekti läheduses, kasutab Pausanias adverbi πλησίον (lähedal) koos verbidega εἰμί, ἴστημι, ποιέω, ἀνατίθημι, nt 22.6 (ἐστί), 23.3 (ἐστί), 23.4 (ἐστίν), 24.7 (ἐστίν), 25.1 (+ἔστηκεν), 25.1 (+πεποίηκεν), 26.4 (ἔστηκεν, ἀνέθεσαν), 28.4 (ἐστί)s. Tekstis esineb ka adverb πόρρω (kaugel) koos eitava partikliga οὐ (23.9), millest võiks arvata, et ta soovis nõnda väljendada kindla objektiga läheduses asumist. Samuti kasutab ta adverbi πόρρω (27.3), et väljendada mingi objekti kaugust teisest.

Adverbide πέραν (vastas) ja ἐξῆς (rivis/ kõrval) abil on väljendatud kujude ja maalide üksteise vastas või kõrval asumist, nt πέραν τούτων ἐστίν – *nende vastas on* (24.1), πέραν τοῦ ναοῦ ἐστίν – *templi vastas on* (24.8). Adverbi ἐξῆς kasutab ta koos verbiga κεῖμαι, nt κεῖνται δὲ ἐξῆς (ἄλλαι τε εἰκόνες) – *ja rivis asuvad (teisedki kujutised)* (24.2).

Kaudselt on akropoliga seotud ka adverb ἔνδον – *sees* (23.8), mille abil on sõnastatud kellegi/ millegi mingisuguse asja sees asumist/olemist koos verbiga ἔχω, kuna see viitab nii müütilisele Trooja hobusele kui ka selle kujule, mis asus akropolil.

Veel kasutab Pausanias umbmäärase asukohta määramiseks adverbi ἐτέρωθι (mujal) koos verbiga ἀνακεῖμαι (25.1), aga ka adverbiaalses funktsioonis näitavat asesõna οὗτος vormi ταύτη – *seal on* (22.4). Asukohta määramiseks teise objekti suhtes on valitud omadussõna συνεχής koos verbiga εἰμί – *on kõrval* (27.2).

Akropoliga mitteseonduvad sõnad

Tõlgitud katkendis käsitleb Pausanias mitte üksnes otseselt akropoliga seotud asetsemist, liikumist või paigalseismist, vaid ka laiemat geograafilist liikumist või objektide asupaika väljaspool akropoli ja Ateenat. Taas kasutab ta kõige sagedamini eessõna ἐν koos daativiga, väljendamaks mingi objekti asumist kusagil, nt ἐν Βραυρωῶνι (ἐστίν) – *Brauronis (on)* (23.7) aga ka laiemas geograafilises asukohas, nt ἐν Μυσῖα – *Mysisas* (25.2), ἐν Τροιζῆνι – *Troizenis* (27.7), ἐν Εὐβοίᾳ – *Euboial* (28.2). Kindla asukoha määramiseks kasutab ta adverbe ἐνταῦθα – *seal* (23.10) ja ἐνθα+ἦν – *kus/seal oli* (23.3).

Geograafilise asukoha määramiseks kasutab Pausanias mõnikord koos eessõnaga ka selles piirkonnas/asukohas elava rahva nimetust, nt παρὰ Ὀρχομένοις – *orchomenoslaste juures (=Orchomenoses)* (24.2), kuid ühel korral lähtub ta umbmäärase elukoha märkimiseks ka teisest rahvast, nt ὑπὲρ Ἴσσηδόνων – *Issedoonidest ülalpool* (24.6). Samuti väljendab ta teiste eessõnadega (lisaks eessõnale ἐν) mingisuguse sündmuse toimumist mõnes geograafilises asupaigas või selle juures, nt ἐπὶ Γυθίῳ – *Gythonis* (27.5), περὶ Θράκην καὶ τὸν ἰσθμὸν τῆς Παλλήνης – *Traakia ja Pallene maakistusel* (25.2), περὶ τὸν ποταμὸν τὸν Πηνειὸν – *Peneiose jõe ääres* (27.6).

Liikumise väljendamiseks kasutab ta taas palju eessõnafraase, aga ka erinevaid liikumisega seotud verbe ning partitsiipe. Koos eessõna ἐς ja liikumisega seotud verbidega väljendab ta suunda ja sihtpunkti liikumist, nt geograafilisse asupaika liikumiseks kasutab Pausanias verbe ἔρχομαι (minema, tulema), πλέω (seilama), κατέρχομαι (alla minema), ἀναχωρέω (tagasi tõmbuma), nt ἐς Τροιζῆνα ἐλθὼν – *tulnud Troizenisse* (27.7), ἐς Ἴλιον+ἔλθοιεν – *läksid Ilioni alla* (23.4), ἐς Ἴταλίαν+πλέων – *Itaaliasse seilates* (23.5), ἐς Ἀθήνας+κατελθεῖν – *Ateenasse naasma* (23.9), ἐς τὸν Παιανιέα δῆμον+ἀναχωρήσας – *tõmbunud tagasi Paiania deemi* (23.10). Lisaks kasutab ta liikumise väljendamiseks verbe ἀνάγω ((teele asuma) (22.5), tagasi juhtima (23.3)), ἐπεξέρχομαι (ära minema (23.3)), κάτειμι (tagasi tulema (23.9)), partitsiipidena ka verbe διαφεύγω (kusagilt põgenema (23.3)) ja ἐπαναβαίνω (marssima (23.3)), viimasega väljendab ta üldist geograafilist liikumist. Mõnikord on liikumise väljendamiseks kasutatud adverbe, nt ὀπίσω (taga, tagasi) koos pöördelise verbiga ἀπάγω, nt ὀπίσω +ἀπῆγεν – *juhtis tagasi* (23.3).

Kõige sagedamini niisiis kasutab Pausanias asetsemise väljendamiseks „olema“ verbi, aga ka verbe "püstitama" ja „seisma“. Täpsemaid asukohti eelistab ta märkida eessõnadega, eriti eessõna ἐν koos daativi käändega. Pausanias ei anna sageli objektide täpset asukohta akropolil

ja kirjeldab vaid aeg-ajalt seda, kuidas mõni objekt teise suhtes asetseb, eelistades seda teha eessõnade abil, nt τοῦ ναοῦ ἐστὶ πέραν Ἀπόλλων χαλκοῦς – *templi vastas on pronksist Apolloni kuju* (24.8), παρὰ αὐτὴν ἄγαλμα Ἀφροδίτης – *lõvi kõrval on Aphrodite kuju* (23.1). Ka asumist millegi peal eelistab ta märkida eessõnadega ning kõige kasutatavam nendest on taas ἐν, aga ka ἐπί ja κατά. Viimaseid ta kasutab rohkem asukoha määramiseks piltidel, maalidel, reljeefidel ja kujudel kujutatu kirjeldamiseks, nt ἐν τῇ γραφῇ – *pildil* (22.7), ἐπι τοῦ βάθρου + εἰσὶ – *pjedestaalil on* (27.5), κατὰ τὸ στέρνον – *rinna peale* (24.7).

Pausaniase kirjelduse põhjal on väga raske kindlat akropoli plaani koostada, saab aimu vaid üldiselt sellest, mis seal üldse tema külaskäigu ajal olemas oli. Ta paneb paika ainult selle, et pinakoteek asub propüleest vasakul ja Nike tempel paremal (22.4, 22.6), sellepärast oleks väga keeruline Pausaniase akropoli kirjelduse järgi täpset akropoli kaarti joonistada.

6. Eneserefleksioon

Oma töö kirjutamist alustas autor tõlkimise ja leksikaalse analüüsiga ning paralleelselt otsis informatsiooni ka teooriaosa jaoks, kõige viimaseks tegevuseks jäi kommenteerimine.

Tõlkimise etapis oli autoril juhendajatega kokkulepe, et iga laupäeva õhtuks on üks peatükk tõlkest parandamiseks ja kohendamiseks üles pandud Google docs'i. Tavaliselt proovis autor igal vabal hetkel tõlkida, kuid põhiline tõlkimine toimus nädalavahetusel. Ajakulu sõltus tõlgitava tekstijupi keerukusest, lihtsama peatüki jaoks kulus umbes neli tundi ning keerulisema jaoks umbes kuus tundi päevas. Kokku kulus tõlkimisele umbes neli kuud. Tõlkimise tegi keeruliseks see, et Pausanias oli omavahel grammatiliselt kokkukuuluvad sõnad üksteisest eemale tõstnud ning see raskendas mõistmist, mida teksti autor öelda soovib. Tõlketöö alguses proovis autor tõlkida võimalikult sõnasõnaliselt, kuid mida peatükk edasi, seda vabamaks tõlge muutus ning keskenduti pigem sellele, et anda võimalikult arusaadavalt edasi teksti sisu. Tõlkimisega paralleelselt tehti ka leksikaalset analüüsi, mille jaoks kulus kaks nädalat.

Kommentaari kirjutamiseks kulus samuti palju aega, umbes kaheksa tundi päevas. Kokku kulus kommenteerimisele 3 nädalat. Aeganõudvaks osutus kommenteerimine seepärast, et sooviti anda informatsiooni selle kohta, kes see kirjeldatav isik on, millal elas, miks ta oluline on või mille poolest teda tuntakse. Kus võimalik, püüti avada kommentaaris veel rohkem tausta mingi Pausaniase mainitud sündmuse kohta või müütilise tegelase kuju juures selgitada kujuga seotud müüti. Et kogu see info üles leida, tuli kasutada erinevaid teatmeteoseid ja uurimusi. Ajalooliste isikute, eriti väejuhtide puhul, osutuks aeganõudvaks otsustamine, missugune saavutus on nende puhul kõige olulisem ja tuntum.

Teooriaosas püstitas autor küsimused, millele ta lugemise ja kirjutamise käigus püüdis vastused anda, ning seejärel alustas informatsiooni otsimisega. Kõige keerulisem ja aeganõudvam oli leida infot Pausaniase elu ja reisikirja traditsiooni peatükkide jaoks. Pausaniase isiku kohta oli raske teavet leida, kuna tema elust ei ole palju teada ja seepärast olid ka allikad kesised. Reisikirja peatükki kirjutama asudes avastas autor, kui kirju ja mahukas on tegelikult antiiktekstide hulk, mis on seotud reisimisega, kuid eriti geograafia ja etnograafiaga. Seepärast oli Pausaniase teosega sarnaste teoste välja sõelumine keeruline. Lugemiseks kulus ja märkmete tegemiseks kulus päevas umbes kaheksa kuni üheksa tundi, ühtlase teksti kirjutamiseks aga kaks tundi. Kokku kulus teooria osa jaoks üks kuu.

Autorile tundub, et kogu töö kirjutamise protsess oli väga vaevaline, ning tekkis mõistmine, et sellise töö kirjutamine vajab peensusteni ajakava planeerimist ning kavast kinni pidamist. Kogu töös tervikuna oli kogutud infot keeruline väljendada, leksikaalse analüüsi osas oli väljakutseks nii loetu kui ka mõtete selge sõnastamine. Positiivse poole pealt oli tõlkeprotsess proovile panev ning arendas autori keeleoskust ja -tunnetust.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö „Ateena akropoli kirjelduse kommenteeritud tõlge Pausaniase teosest „Hellase kirjeldus““ eesmärgiks oli luua eestikeelne kommenteeritud tõlge teose Ateena akropoli kirjeldavast osast ning analüüsida Pausaniasel esinevaid akropolil liikumist ja objektide asumist väljendavaid sõnu ning fraase. Tõlke kommenteerimise põhimõtteks oli anda infot selle kohta, kes see kirjeldatav isik oli, millal elas, miks ta oluline oli või mille poolest teda tunti. Kus võimalik, püüti avada kommentaarid veel rohkem tausta mingi Pausaniase mainitud sündmuse kohta või müütilise tegelase kuju juures selgitada kujuga seotud müüti.

Töö esimene peatükk keskendus Pausaniase elule ja tema teose „Hellase kirjeldus“ arvatavale saamisloole ning tema kirjutamise stiilile. Töö teises peatükis uuriti, kas reisikirja traditsioon oli levinud ka juba enne Pausaniast, ning anti ülevaade Pausaniase eelkäijatest. Kolmandas peatükis anti ülevaade Ateena akropoli pikast ja väarikast ajaloost.

Töö neljandas peatükis on Ateena akropoli kommenteeritud tõlge. Peatüki alguses kirjeldati tõlkimise ja kommenteerimise põhimõtteid. Tõlkes juhiti tähelepanu kirjavahemärkide ning mõtteselguse huvides lauses tehtud muudatustele.

Töö viiendas peatükis analüüsiti, kuidas Pausanias kirjeldab akropolil olevate hoonete, maalide ja kujude asetsemist ning missuguseid verbe ta kasutab akropolil liikumise väljendamiseks. Analüüsi käigus avastati, et Pausanias kasutab asukoha määramiseks verbidest kõige rohkem εἶμι, eessõnafrasidest daativi käänat koos eessõnaga ἐν ning akropolil liikumise väljendamiseks kasutab ta verbe εἴσειμι, παρίημι, περιβάλλω. Lisaks neile antakse ka ülevaade, missuguste verbidega Pausanias väljendab akropolil millegi paigal asumist ning ka sõnadest, mis pole otseselt akropoliga seotud. Analüüsiosas toodi välja mõned näited, kuid analüüsi põhjalikum tabel lisati lisadesse.

Töö viimases peatükis on lühike kokkuvõte sellest kuidas tõlkeprotsess sujus. Autor avastas tõlkimise käigus, et peab õppima tulevikus oma aega paremini planeerima. Positiivse poole pealt autor tundis kuidas tema keeleoskus ja -tunnetus on paranenud võrreldes õpingute algusega.

Reisikirja traditsiooni uurima asudes avastas autor, kui kirju ja mahukas on tegelikult antiiktekstide hulk, mis on mingil viisil seotud reisimisega. Selles töös anti ülevaade Pausaniasele eelnenud reisikirja sarnastest tekstidest, kuid tegelikult võiks tulevikus nende

teoste uurimisse veel rohkem süveneda. Samuti võiks tulevikus veel Pausaniase „Hellase kirjeldusest“ tõlkida katkendeid, sest eesti keelde on tõlgitud vaid üksikud tekstiosad.

Kasutatud kirjandus

Kirjalikud allikad:

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Chronopoulos, T. (2006) 'Mys' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 9, Mini–Obe.* Leiden; Boston: Brill, 425.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Bruss, J. S. (2007) 'Pericles' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 10, Obl–Phe.* Leiden; Boston: Brill, 777–781.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., & Orton, D. E. (2002) 'Aegisthus' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 1, A–Ari.* Leiden; Boston: Brill, 196.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., & Orton, D. E. (2002) 'Alcibiades.' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Vol. 1, A–Ari.* Leiden; Boston: Brill, 445–448.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., & Orton, D. E. (2002) 'Anacharsis' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 1, A–Ari.* Leiden ; Boston: Brill, 629.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., & Orton, D. E. (2002) 'Aristogeiton'. – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 1, A–Ari.* Leiden ; Boston : Brill, 1115.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Bachmann, C (2009) 'Teucer' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 14, Sym–Tub.* Leiden; Boston: Brill, 330–331.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Bachmann, C (2009) 'Thukydides' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 14, Sym–Tub.* Leiden; Boston: Brill, 632–633.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Bachmann, C (2009) 'Tolmides' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 14, Sym–Tub.* Leiden; Boston: Brill, 774.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Bachmann, C. (2008) 'Pylades' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 12, Prol–Sar.* Leiden; Boston: Brill, 239–240.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Bruss, J. S. (2007) 'Orestes' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the ancient world. Antiquity. Vol. 10, Obl–Phe.* Leiden; Boston: Brill, 198–201.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Bruss, J. S. (2007) 'Onomacritus' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the ancient world. Antiquity. Vol. 10, Obl–Phe.* Leiden; Boston: Brill, 134–135.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Bruss, J. S. (2007) 'Pausanias' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the ancient world. Antiquity. Vol. 10, Obl–Phe.* Leiden; Boston: Brill, 648–651.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Bruss, J. S. (2007) 'Periander' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the ancient world. Antiquity. Vol. 10, Obl–Phe.* Leiden; Boston: Brill, 775–776.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Bruss, J. S. (2007) 'Phormion' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the ancient world. Antiquity. Vol. 10, Obl–Phe.* Leiden; Boston: Brill, 180–181.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Bruss, J. S. (2007) 'Polyxene' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 11, Phi–Prok.* Leiden; Boston: Brill, 538.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Bruss, J. S. (2007) 'Praxiteles' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 11, Phi–Prok.* Leiden; Boston: Brill, 786–788.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Buck, S. (2005) 'Hipparchus' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 6, Hat–Jus.* Leiden; Boston: Brill, 355.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Buck, S. (2005) 'Issedones' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 6, Hat–Jus.* Leiden; Boston: Brill, 986.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Buck, S. (2005) 'Leaena' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 7, K–Lyc.* Leiden; Boston: Brill, 331.

Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Buck, S. (2005) 'Lycius' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 7, K–Lyc.* Leiden; Boston: Brill, 921.

- Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Buck, S. (2005) 'Masistius' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 8, Lyd–Mine*. Leiden; Boston: Brill, 428.
- Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Buck, S. (2005) 'Melite' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 8, Lyd–Mine*. Leiden; Boston: Brill, 637.
- Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Buck, S. (2005) 'Menestheus' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 8, Lyd–Mine*. Leiden; Boston: Brill, 685.
- Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Buck, S. (2005) 'Hecataeus of Miletus' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 6, Hat–Jus*. Leiden; Boston: Brill, 35–37.
- Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Chronopoulos, T. (2004) 'Diomedes' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 4, Cyr–Epy*. Leiden, Boston: Brill, 462.
- Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Chronopoulos, T. (2004) 'Demosthenes' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 4, Cyr–Epy*. Leiden; Boston: Brill, 291.
- Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Chronopoulos, T. (2004) 'Deinomenes' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 4, Cyr–Epy*. Leiden; Boston: Brill, 186.
- Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Chronopoulos, T. (2004) 'Endoeus' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 4, Cyr–Epy*. Leiden; Boston: Brill, 970.
- Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Chronopoulos, T. (2006) 'Nausica' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 9, Mini–Obe*. Leiden; Boston: Brill, 551.
- Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Chronopoulos, T. (2006) 'Myron' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 9, Mini–Obe*. Leiden; Boston: Brill, 417–418.
- Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Möller, A. (2003) 'Callimachus' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 2, Ark–Cas*. Leiden; Boston: Brill, 972.

- Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Möller, A. (2003) 'Cycnus' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 3, Cat–Cyp.* Leiden; Boston: Brill, 1043.
- Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Bruss, J. S. (2007) 'Polygnotus' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 11, Phi–Prok.* Leiden; Boston: Brill, 523–526.
- Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Bruss, J. S. (2007) 'Polydectes' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 11, Phi–Prok.* Leiden; Boston: Brill, 520.
- Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Bruss, J. S. (2007) 'Philoctetes' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 11, Phi–Prok.* Leiden; Boston: Brill, 66–67.
- Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Chronopoulos, T. (2006) 'Nauplius' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 9, Mini–Obe.* Leiden; Boston: Brill, 550.
- Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Chronopoulos, T. (2006) 'Musaeus' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 9, Mini–Obe.* Leiden; Boston: Brill, 317–319.
- Cancik, H., Schneider, H., Salazar, C. F., Möller, A. (2003) 'Critius' – *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity. Vol. 3, Cat–Cyp.* Leiden; Boston: Brill, 946–947.
- Chilvers, I. (2009) 'Parrhasius' – *The Oxford Dictionary of Art and Artists.* Oxford: Oxford University Press, 463–464.
- Chilvers, I. (2009) 'Pheidias' – *The Oxford Dictionary of Art and Artists.* Oxford: Oxford University Press, 475–476.
- Dueck, D. (2012) *Geography in Classical Antiquity.* Cambridge: Cambridge University Press
- Farnell L. R. (1896) *The Cults of the Greek States.* Oxford: Clarendon Press, 93-94; 343-345.
- Goette, H., R. (2001) *Athens, Attica and the Megarid: An Archaeological Guide.* Oxfordshire: Taylor & Francis Group, 5- 16.
- Gravalos, P. (1965) *The Acropolis of Athens.* Athens. Pourgalis Publication.

- Herman, G. (1989). Nikias, Epimenides and the Question of Omissions in Thucydides. *The Classical Quarterly*, 39(1), 83-93. doi:10.1017/S0009838800040490
- Hogan, P. P. (2014) *Student commentary on Pausanias book 1*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Hornblower, S., Spawforth, A., Eidinow, E. (2012) ‘Alcámenes’ – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 50.
- Hornblower, S., Spawforth, A., Eidinow, E. (2012) ‘Anacreon of Teios’ – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 77.
- Hornblower, S., Spawforth, A., Eidinow, E. (2012) ‘Aristeas of Proconnesus’ – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 154.
- Hornblower, S., Spawforth, A., Eidinow, E. (2012) ‘Boutes’ – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 248.
- Hornblower, S., Spawforth, A., Eidinow, E. (2012) ‘Calamis’ – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 263
- Hornblower, S., Spawforth, A., Eidinow, E. (2012) ‘Cylon’ – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 402.
- Hornblower, S., Spawforth, A., Eidinow, E. (2012) ‘Erechtheus’ – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 532.
- Hornblower, S., Spawforth, A., Eidinow, E. (2012) ‘Erichthonius’ – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 535.
- Hornblower, S., Spawforth, A., Eidinow, E. (2012) ‘Eumolpus’ – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 548.
- Hornblower, S., Spawforth, A., Eidinow, E. (2012) ‘Leochares’ – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 820.
- Hornblower, S., Spawforth, A., Eidinow, E. (2012) ‘Myron’ – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 989.
- Hornblower, S., Spawforth, A., Eidinow, E. (2012) ‘Olympiodorus’ – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 1083.

- Hornblower, S., Spawforth, A., Eidinow, E. (2012) 'Pandrosus' – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 1073.
- Hornblower, S., Spawforth, A., Eidinow, E. (2012) 'Pheidias' – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 1125.
- Hornblower, S., Spawforth, A., Eidinow, E. (2012) 'Phrixus' – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 193.
- Hornblower, S., Spawforth, A., Eidinow, E. (2012) 'Praxiteles' – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 1205
- Hornblower, S., Spawforth, A., Eidinow, E. (2012) 'Theagenes' – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 1449–1450
- Hornblower, S., Spawforth, T. (2000) 'Attalus I' – *Who's Who in the Classical World*. Oxford: Oxford University Press, 60.
- Jones, William Henry Samuel (1918) *Pausanias: Description of Greece, Vol. I: Books 1-2*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kleis, Richard, toim. (1985) *Antiigileksikon*. Tallinn: Valgus.
- Levi, P. (1971) *Pausanias: Guide to Greece Vol. I: Central Greece*. London: Penguin (Penguin Classics)
- Lill, A., (2004) *Ateena agora. Varemete vaimsus ja materjaalsus*. – Varem. Maiste, J., Polli, K.. Ed. Elo Lutsepp. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 149–164.
- Neithal, R. (1999) *Mis on mis kirjanduses*. Tallinn: Koolibri
- Jones, W.H.S., Litt.D., and Ormerod, H. A., transl (1918) *Pausanias: Pausanias Description of Greece*. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1918. Kasutatud 28.08.2023.
<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Paus.+1.22.4&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0160>
- Pretzler, M. (2007) *Pausanias: Travel Writing in Ancient Greece*. London: Bristol Classical Press.
- Smith, W. (1873) 'Cleoetas' – *A Dictionary of Greek and Roman biography and mythology, Vol. I Abaeus — Dysponteus*. Boston, 790

Smith, W. (1873) 'Hermolycus' – *A Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*, Vol. II Earinus — Nyx. Boston, 422

Smith, W. (1873) 'Pittheus' – *A Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*, Vol. III: Oarses — Zygia. Boston, 380.

Smith, W. (1873) 'Tomides' – *A Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*, Vol. III: Oarses — Zygia. Boston, 1162.

Smith, W. (1873) 'Eumolpus' – *A Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*, Vol. II Earinus — Nyx. Boston, 92

Vlassopoulou, C. (2023) *The Acropolis of Athens: The monuments*. Athens: Hellenic Organization of Cultural Resources Development, 9-30.

Internetiallikad:

'Harmodius and Aristogeiton'. – *Encyclopedia Britannica*. Vaadatud 2.08.2023
<https://www.britannica.com/biography/Harmodius>

Atsma, A. J. (2000–2017) 'Arimaspians' – *Theoi Project*. Netherlands; New Zealand. Vaadatud 4.08.2023
<https://www.theoi.com/Phylos/Arimaspoi.html>

Atsma, A. J. (2000–2017) 'Calydonian Boar' – *Theoi Project*. Netherlands; New Zealand. Vaadatud 26.08.2023
<https://www.theoi.com/Ther/HusKalydonios.html>

Atsma, A. J. (2000–2017) 'Marsyas' – *Theoi Project*. Netherlands; New Zealand. Vaadatud 4.08.2023
<https://www.theoi.com/Georgikos/SatyrosMarsyas.html>

Atsma, A. J. (2000–2017) 'Silenus' – *Theoi Project*. Netherlands; New Zealand. Vaadatud 4.08.2023
<https://www.theoi.com/Georgikos/Seilenos.html>

Cartwright, M. (2016) 'Cimon'. – *World History Encyclopedia*. Vaadatud 3.08.2023
<https://www.worldhistory.org/cimon/>

Lendering, J. (2019) 'Hecataeus of Miletus'. *Livius.org: Articles on ancient history*. Vaadatud 11.08.2023
<https://www.livius.org/articles/person/hecataeus-of-miletus/>

Lendering, J. (2019) 'Alcibiades'. *Livius.org: Articles on ancient history*. Vaadatud 2.08.2023
<https://www.livius.org/articles/person/alcibiades/>

Lendering, J. (2019) 'Demosthenes'. *Livius.org: Articles on ancient history*. Vaadatud 2.08.2023 <https://www.livius.org/articles/person/demosthenes-general/>

Lendering, J.(2020) 'Heracles'. *Livius.org: Articles on ancient history*. Vaadatud 27.08.2023 <https://www.livius.org/articles/mythology/heracles/>

Lendering, J.(2020) 'Scylax of Caryanda'. *Livius.org: Articles on ancient history*. Vaadatud: 26.07.2023 <https://www.livius.org/articles/person/scylax-of-caryanda/>

Mark, J. J. (2016) 'Miltiades'. – *World History Encyclopedia*. Vaadatud 3.08.2023 <https://www.worldhistory.org/Miltiades/>

Mark, J. J. (2018) 'Pericles'. – *World History Encyclopedia*. Vaadatud 3.08.2023 <https://www.worldhistory.org/pericles/>

Starr, C. G. (2019) 'Peisistratus'. – *Encyclopedia Britannica*. Vaadatud 2.08.2023 <https://www.britannica.com/biography/Peisistratus>

Wasson, D. L. (2017) 'Pausanias (Geographer)'. – *World History Encyclopedia*. Vaadatud 23.03.2023 [https://www.worldhistory.org/Pausanias_\(Geographer\)/](https://www.worldhistory.org/Pausanias_(Geographer)/)

'Ljöö' – Eesti Kalastuse Entsüklopeedia

Encyclopedia Britannica. – 'Argonaut'. Vaadatud 2.08.2023 <https://www.britannica.com/topic/Argonaut-Greek-mythology>

Encyclopedia Britannica. – 'Conon'. Vaadatud 2.08.2023 <https://www.britannica.com/biography/Conon-Greek-admiral>

Encyclopedia Britannica. – 'Tereus'. Vaadatud 2.08.2023 <https://www.britannica.com/topic/Tereus>

Encyclopedia Britannica. – 'Timotheus'. Vaadatud 2.08.2023 <https://www.britannica.com/biography/Timotheus>

Encyclopedia Britannica. – 'Mardonius'. Vaadatud 3.08.2023 <https://www.britannica.com/biography/Mardonius>

Encyclopedia Britannica. – 'Iphicrates'. Vaadatud 3.08.2023 <https://www.britannica.com/biography/Iphicrates>

Summary

The aim of this bachelor's project „A commented translation of the description of the Acropolis of Athens from Pausanias's „Description of Greece”” was to create an Estonian translation of the part of the work describing the Acropolis of Athens, and to analyse the words and phrases used by Pausanias to express the movement and location of objects on the Acropolis. The translation was based on the principle that the content of the text should be conveyed as accurately as possible, but in a way that is more characteristic of the Estonian language. The principle of commenting on the translation was to provide information about who the person being mentioned was, when he lived, why he was important or what he was known for. Wherever possible, the commentary sought to provide further background to an event mentioned by Pausanias or, in the case of a mythical figure, to explain the myth associated with the statue of this figure.

The first chapter of the project focused on the life of Pausanias and the probable genesis of his work „Description of Greece”, as well as his writing style. The study revealed that very little is known about Pausanias' life, and what we do know about him is conjectural. It was also learned that Pausanias may have travelled extensively before writing his „Description of Greece“.

The second chapter of the project examined whether the tradition of travelogue was already widespread before Pausanias and gave an overview of Pausanias' predecessors. The study revealed that there were indeed texts describing different regions before Pausanias' „Description of Greece“, but they were more focused on giving an overview of geographical and ethnological features, only occasionally including the author's own opinion rather than describing the author's actual travel experience.

The third chapter reviewed the long and decorous history of the Acropolis of Athens.

The fourth chapter of the project constitutes the main part of this project, where a commented translation of the Acropolis of Athens. At the beginning of the chapter, the principles of translation and commentation were mentioned. In the translation, attention was drawn to changes in punctuation and to the sentence for the sake of clarity of meaning.

The fifth of the project analyses how Pausanias describes the positioning of buildings, paintings and statues on the Acropolis, and which verbs he uses to express movement on the Acropolis.

The analysis reveals that Pausanias uses most often the verb „εἰμί“ of all the verbs and the dative inflection of the prepositional phrases with the preposition ἐν to indicate location, and the verbs εἴσειμι, παρήμι, περιβάλλω to express movement on the acropolis. In addition to these, an overview is also given of the verbs and phrases Pausanias uses to express the positioning of objects on the acropolis. In addition, a short overview is given about the words and phrases in descriptions which are not directly related to the acropolis. A few examples were given in the analysis section, but a more comprehensive table of the examples of analysis was included in the Appendix.

The final chapter of the project is a short summary of how the translation process went. During the translation process, the author discovered that she would have to learn to plan her time better in the future. On the positive side, the author felt that her language skills and knowledge have improved since the beginning of her studies.

In the process of exploring the tradition of travel writing, the author discovered how rich and voluminous the body of ancient texts actually is, and how they are in some way related to travel. This work has provided a brief overview of similar texts that preceded Pausanias, but in fact more research into these works could be done in the future. It would also be useful to translate extracts from Pausanias's „Description of Greece“ in the future, as only a few passages have been translated into Estonian.

Lisa 1.

Akropoliga seotud (paigal) asumist väljendavad verbid

Üldised (paigal) asumist väljendavad verbid	κεῖμαι (asuma): <ul style="list-style-type: none">• κεῖνται (24.2)• κεῖται (28.2) ἐνεῖμι (millegi sees olema): <ul style="list-style-type: none">• ἔνεστιν sees on (26.7) ἀνάκειμαι (peal seisma/asuma): <ul style="list-style-type: none">• ἀνάκειται (23.8) ἵστημι (seisma/asuma): <ul style="list-style-type: none">• ἔστηκε (25.2) ἀνατίθημι (püstitama): <ul style="list-style-type: none">• ἀνέθεσαν (24.3)• ἀνέθηκεν (25.2)• ἀνέθεσαν (28.1) εἶμι (olema): <ul style="list-style-type: none">• ἔστι on (22.6, 22.7; 23.4; 23.7; 24.2, 24.4, 24.3; 26.5; 27.4; 27.6; 23.7; 28.2)
Objekti peal paigal asumist väljendavad verbid ja nende käändelised vormid	ἐπίκειμαι (peal asuma) <ul style="list-style-type: none">• ἐπίκειται: μέσω τῶ κράνει Σφιγγὸς εἰκῶν ἐπίκειται – kiivri keskel on sfinksi kujutis (24.5) (pöördeline)

	<p>ἐμποιέω (peale valmistama/ nikerdama)</p> <ul style="list-style-type: none"> ἐμπεποιημένη: κατὰ τὸ στέρνον ἢ κεφαλὴ Μεδούσης ἐλέφαντός ἐστιν ἐμπεποιημένη – rinnale on nikerdatud elevandiluust Medusa pea (24.7)) <p>ἐπεργάζομαι (peale tahuma)</p> <ul style="list-style-type: none"> ἐπειρασμένα: ἐπὶ τῆς ἀσπίδος μάχην Λαπιθῶν πρὸς Κενταύρους ἐστὶν ἐπειρασμένα – kilbil oleva lapiidide lahingu kentauride vastu olevat peale tahunud (28.2)
--	---

Akropoliga seotud liikumist väljendavad käändelised verbivormid

Verb	Mida väljendab
εἴσειμι ja εἰσέρχομαι	<p>... akropolil asuva hoone sisse minemist:</p> <ul style="list-style-type: none"> ἐσιοῦσιν – sisenejal(e) (24.5) ἐσελθοῦσι – sisse minnes (26.5)
παρήμι	<p>... väljendab akropolil asuvast objektist möödumist:</p> <ul style="list-style-type: none"> παρέντι – sellel, kes läheb mööda (22.7)
περιβάλλω	<p>... valjendab mingi akropolil oleva objekti ümbritsemist:</p> <ul style="list-style-type: none"> τῆ ἀκροπόλει περιβαλεῖν – akropoli ümbritses (28.3)

Akropoliga seotud eessõnafraasid

Genitiiviga

Eessõna	Mida väljendab
ἐπί	<p>... miski asub mingisuguse objekti peal:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ἐφ' οὗ – millel (26.5) • ἐπὶ τοῦ βάθρου + εἰσὶ – pjedestaalil on (27.5) • ἐπὶ τῶν τοίχων (+ἐστίν) – seinte peal on (26.5)
ὑπέρ	<p>... millegi asumist teise objekti kohal:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ὑπὲρ τοῦ λύχνου – lambi kohal (26.7)
ὑπό	<p>... millegi asumist mingi objekti all:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ὑπὸ κλάδων μυρσίνης – mürdi okste all (27.1)
πρό	<p>...väljendab mingi objekti asumist millegi ees:</p> <ul style="list-style-type: none"> • πρό τῆς ἐσόδου (ἐστί) – sissepääsu ees on (26.5)
ἐκ	<p>... väljendab objektist lähtuvat tegevust:</p> <ul style="list-style-type: none"> • (ὑπερκύπτουσιν) ἐξ αὐτοῦ – (piiluvad) sellest (23.8)
ἐκ	<p>... koos partitsiibiga liikumist mingisugusest lähtepunktist:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ἐκ τῆς κεφαλῆς–peast (+ἀνιοῦσα) (24.2)
ἀπό	<p>... koos partitsiibiga liikumist mingisugusest lähtepunktist:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ἀπό Σουνίου (προσπλέουσιν) – Sunionist möödujatele (28.2)

Daativiga

<p>ἐν</p>	<p>umbmäärast asukohta:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ἐν τῇ Ἀθηναίων ἀκροπόλει - akropolil (23.7) <p>... miski asub akropolil, määratlemata samas, kus täpselt:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ἔστι δὲ ἐν τῇ Ἀθηναίων ἀκροπόλει – Ateena akropolil on (25.1) <p>... asukohta määramiseks piltidel, maalidel, reljeefidel ja kujudel kujutatu kirjeldustes:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ἐν ταῖς γραφαῖς – maalide peal (22.6) • ἐν τῇ γραφῇ – pildil (22.7) • Ἐν τῇ πέτρα (ἐστίν) – kaljul/kivil on(26.5) • ἐν τοῖς ἀετοῖς frontoonil(24.5) <p>... väljendamaks, et miski asub millegi sees:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ἐν τῷ ναῷ – templis (27.1) <p>... väljendamaks objekti asukohta lähtudes muust objektist:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ἐν δεξιᾷ – paremal (22.4) • ἐν ἀριστερᾷ+ ἐστὶ vasakul (22.6)
<p>πρὸς</p>	<p>... kindla objekti asumist mingi teise objekti juures:</p> <ul style="list-style-type: none"> • πρὸς τῷ ναῷ (+ ἐστὶ) – templi juures on (27.4) • πρὸς δὲ τῷ τείχει τῷ Νοτίῳ – Lõunapoolse müüri juures (25.2) • πρὸς τοῖς ποσὶν κεῖται – jalgade juures (24.7)

Akkusatiiviga

--	--

ἐπί	mingisuguse objekti asumist teise peal: <ul style="list-style-type: none"> • ἐπὶ τὸν βωμόν (24.4)
ὑπό	... määratletakse mingi objekti asukohta kusagil: <ul style="list-style-type: none"> • ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν akropoli jalamil (28.3)
κατά	... määratletakse kuju küljes või peal olevate elementide asukoht: <ul style="list-style-type: none"> • καθ' ἑκάτερον (τοῦ κράνουσ) – kummalgi pool kiivrit (24.5) • κατὰ τὸ στέρνον – rinna peale (24.7). ... määratletakse mingi objekti asukohta millegi juures/ läheduses: <ul style="list-style-type: none"> • Κατὰ τὴν ἔσοδον (24.7) – sissepääsu juures
παρά	...väljendatakse mingi objekti asumist teise objekti juures: <ul style="list-style-type: none"> • παρὰ αὐτὴν (χαλκῆ λέαινα) – selle (pronksist emalõvi) juures (23.1)

ἐς	... koos partitsiibiga, et kirjeldada liikumist sihtpunkti: <ul style="list-style-type: none"> • ἐς τὸν ναόν + ἐς τοῦτον + ἐσιοῦσιν – templisse... sellesse sisenejale (24.5)
-----------	---

Akropoliga seotud adverbid

ἐνταῦθα	... kasutatakse asukohta väljendamiseks: <p>ἐνταῦθα + εἰμί:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ἐνταῦθα ἐστὶ – seal on (22.5, 22.6) <p>ἐνταῦθα:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ἐνταῦθα – seal (24.7) <p>ἐνταῦθα + κεῖμαι:</p>
----------------	--

	<ul style="list-style-type: none"> • ἐνταῦθα κεῖται – seal asub (24.1)
πλησίον	<p>...väljendaks mingi objekti asumist teise objekti läheduses:</p> <p>πλησίον + εἰμί:</p> <ul style="list-style-type: none"> • πλησίον ἐστὶ – lähedal on (22.6; 23.3; 28.4) • πλησίον ἐστίν – lähedal (23.4; 24.7) <p>πλησίον + ἵστημι</p> <ul style="list-style-type: none"> • πλησίον ἕστηκεν – lähedal on püstitatud (25.1; 26.4) <p>πλησίον + ποιέω</p> <ul style="list-style-type: none"> • πλησίον πεποίηκεν – tegi lähedal asuvat (25.1) <p>πλησίον + ἀνατίθημι</p> <ul style="list-style-type: none"> • πλησίον ἀνέθεσαν – lähedal püstitasid (26.4)
πόρρω	<p>... väljendab mingi objekti läheduses asumist:</p> <p>οὐ + πόρρω</p> <ul style="list-style-type: none"> • οὐ πόρρω – Melite värava lähedal (23.9) <p>... väljendab mingi objekti kaugust teisest:</p> <p>οὐ + πόρρω</p> <ul style="list-style-type: none"> • οὐ πόρρω – ala, mitte kaugel sellest, mida kutsutakse Aphrodite aiaks (27. 3)
πέραν	<p>... väljendatakse kujude ja maalide üksteise vastas asumist:</p> <ul style="list-style-type: none"> • πέραν τούτων ἐστίν – nende vastas on (24.1) • πέραν τοῦ ναοῦ ἐστίν – templi vastas on (24.8)
ἐξῆς	<p>... väljendatakse kujude ja maalide üksteise kõrval asumist:</p> <p>ἐξῆς + κεῖμαι</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • κεῖνται δὲ ἐξῆς (ἄλλαι τε εἰκόνες) – ja rivis asuvad (teisedki kujutised) (24.2)
ἔνδον	<p>... väljendatakse kellegi/ millegi mingisuguse asja sees asumist/olemist:</p> <p>ἔνδον+ ἔχω</p> <ul style="list-style-type: none"> • ἔνδον ἔχοι – sees olid (23.8– viidatakse nii müütilisele Trooja hobusele kui ka selle kujule, mis asus akropolil)
ἑτέρωθι	<p>... umbmäärase asukoha määramiseks:</p> <p>ἑτέρωθι + ἀνάκειμαι</p> <ul style="list-style-type: none"> • ἑτέρωθι ἀνάκειται – seisab mujal (25.1)
ταύτη	<p>... kasutatakse adverbiaalses funktsioonis näitavat asesõna οὗτος vormi ταύτη:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ταύτη – seal (22.4)
συνεχῆς (omadussõna)	<p>... asukoha määramiseks teise objekti suhtes:</p> <p>Συνεχῆς + εἰμί</p> <ul style="list-style-type: none"> • συνεχῆς ἐστί – kõrval on (27.2)
ἐντεῦθεν	<p>... väljendab millegi mingi objekti juurest eemale liikumist:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ἐντεῦθεν – sealt (22.4)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Avely Tomson,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Ateena akropoli kirjelduse kommenteeritud tõlge Pausaniase teosest „Hellase kirjeldus“,

mille juhendajad on Kadri Novikov ja Maria-Kristina Lotman,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Avely Tomson

28.08.2023